ARD review 22/2001

Architectural Research & Design

"ARD" Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju, Beograd YU

Djordje Alfirević: Pod pritiskom (Crtež olovkom sa zajedničke izložbe Dj. Alfirević, D.Antić i M.Ćurčić)

"MRAK" IZLOŽBA CRTEŽA

DJORDJA ALFIREVIĆA, DRAGANE ANTIĆ I MARIJE ĆURČIĆ

NU "Braća Stamenković"Beograd, mart 2001. Tri naša bivša učenika pored izuzetnih uspeha na arhitektonskom polju našli su snage i za jednu divnu izložbu (Str. 2).

"MRAK" ZAJEDNIČKA IZLOŽBA CRTEŽA DJORDJA ALFIREVIĆA, DRAGANE ANTIĆ I MARIJE ĆURČIĆ

NU "Braća Stamenković", Beograd, mart 2001

Moji dragi prijatelji i bivši učenici Djordje Alfirević, Dragana Antić i Marija Ćurčić malo, malo pa nam prirede neko prijatno iznenadjenje. Posle dobijene prestižne "Borbine" nagrade (zajedno sa četvrtim kompanjonom Damjanom Pavlovićem) za projekat stambenog naselja "Terraforming", koji je bio izložen i na VI Svetskom trijenalu arhitekture, evo se opet javljaju, ali ovog puta sa jednom krasnom izložbom crteža u olovci, koja je u aprilu o.g. održana u galeriji Narodnog Univerziteta "Braća Stamenković" u Beogradu. Pošto mi je ukazana velika čast da ovu izložbu otvorim, uzimam slobodu da pročitani tekst o autorima prikažem na ovom mestu, verujući da ćete tako najbolje shvatiti o kome se i o čemu radi:

Kada troje mladih ljudi, odluče da svojoj prvoj izložbi crteža nadenu ime "MRAK", onda to zaslužuje da zastanemo i razmislimo o razlozima ovakve odluke. Ovde se otvaraju mogućnosti za svakojake asocijacija: to na pr., može biti mrak kroz koji smo prošli i kroz koji jos uvek prolazimo, životna neizvesnost i strah od mračne budućnosti na kraju studija, mračna i pesimistička priroda samih izlagača, itd., itd.

Možda bih se u takva fantaziranja i ja upleo, da ovo troje nisam upoznao kad su još bili slatki mali gimnazijalci, i kad su se kod mene pripremali za kasnije, više nego uspešne, studije arhitekture. Tačno je da smo svi prošli kroz svakakve mračne trenutke, tačno je i da im neće biti lako u životu, tačno je i da su oni toga veoma svesni, ali ja u svom životu nisam video vedriju, veseliju i konstruktivniju decu. Ne boje se oni ni mečke, a kamo li mračne budućnosti. Pa otkuda onda priča o mraku?

Ja bih rekao da je sve ovo, kao i obično, zamesio Djole Alf. Alf je uvek bio impresioniran efektima koji se mogu postići olovkama 6B, 8B, 9B, a njegovoj sreći nije bilo kraja kad je odnekud iskopao olovku 20B i pokazao kako se s njom barata. Nakon jedne maestralne serije zmajeva, sa kojima napusta (definitivno ili privremeno hiperrealizam i ulazi u jednu novu ekspresionističku fazu, bilo je samo pitanje vremena, kada će da se zaputi u atraktivnu oblast psihijatrije, a posebno fobija koje ga trenutno zaokupljaju. Medjutim, ne dajte se prevariti! Ove fobije njega interesuju samo kao zgodan motiv za grafičku obradu, a nikako ne kao način da iz sebe izbaci nagomilane duhovne toksine. On je totalno zdrav, bezobrazan i svoje duše gospodar.

Medjutim, za sobom je povukao još dve nežne ženske dušice, koje sa mrakom imaju veze baš kao ja sa Ministarstvom sporta. Marija Ćurčić, oduvek naklonjena snažnom potezu i moćnoj ekspresiji, ali i veliki poklonik gradskih predela i sumornih enterijera, na seriji svojih novih crteža ovekovečila je pravi a ne metaforični mrak: noć u nekom zabitom prigradskom naselju, sumračnu i maglovitu atmosferu brodogradilišta, uskomešane fabričke hale, bajkovite primorske urbane ambijente i sl. Marija je arhitekta i u prvom planu njenih crteža su kuće, mašine i automobili i to ne zato što je ona njima opsednuta, već zato što suvereno vlada ovom materijom.

A Dragana Antić sa svoje strane, vraća se u neki mrak prošlosti i baškari po egzotičnim kulturama, po crnoj Africi i medju Maja indijancima. U svakodnevnom životu ona je jedna energična i trezvena devojka, koja ume da se bori za svoju egzistenciju i kojoj nije ni na kraj pameti da beži od briga i tegoba sadašnjosti, već se samo fenomenalno zabavlja i prija joj veoma.

Ja bih rekao da se u stvari fenomenalno zabavljaju sve troje. Oni su arhitekti i to odlični arhitekti, vec okićeni veoma laskavim priznanjima, a ova izložba, ma kako "mračno" deklarisana, samo je jedna od njihovih mnogobrojnih duhovnih igrarija i kipti nekom neobuzdanom životnom radošću. Ona se laća mraka da bi u njega unela svetlost. Teško mraku kada ga se ovi veseli mladi ljudi dočepaju! Ili, kako je divno rečeno na početku Jovanovog jevandjelja: "I svetlost svetli u tami, a tama je ne obuze".

Na kraju, dozvolite mi da citiram jednu za današnje dane veoma indikativnu pesmicu Čika Jove-Zmaja:

"Rekao bi neko kada vidi mrak,
da je strašno moćan, da je silno jak!
To bi bilo naopako, ali srećom nije tako.
Svećicu užeži, a mrak odmah beži!"

A ovo troje, nadam se da ćete se složiti, rasturaju ovaj mrak ne svećicama, već reflektorima!

A sada vas molim da pogledajte ovih nekoliko crteža sa ove izložbe i pročitajte kratke biografije autora:

Marija Ćurčić: 3 izjutra

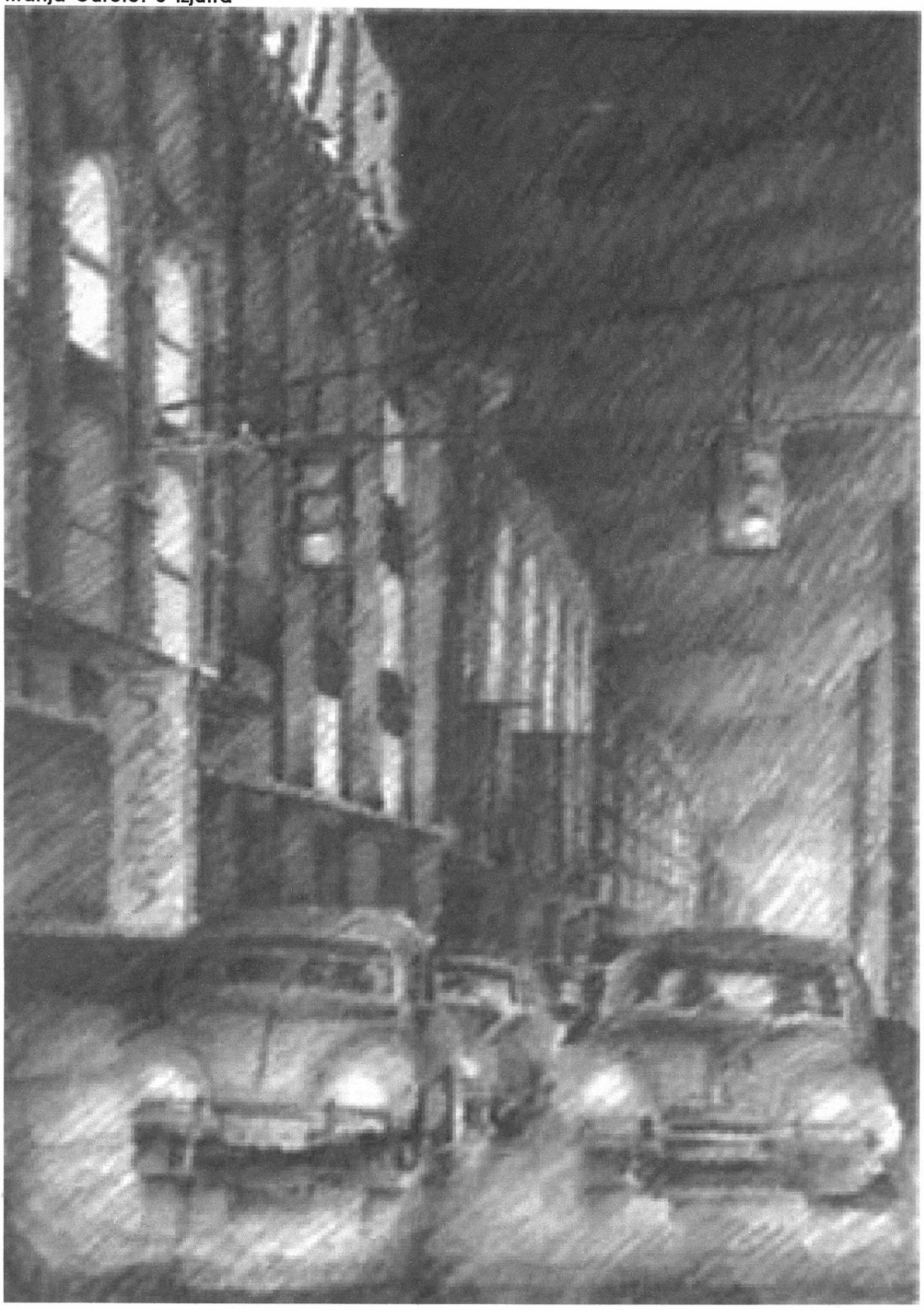

Dragana Antić: Akt

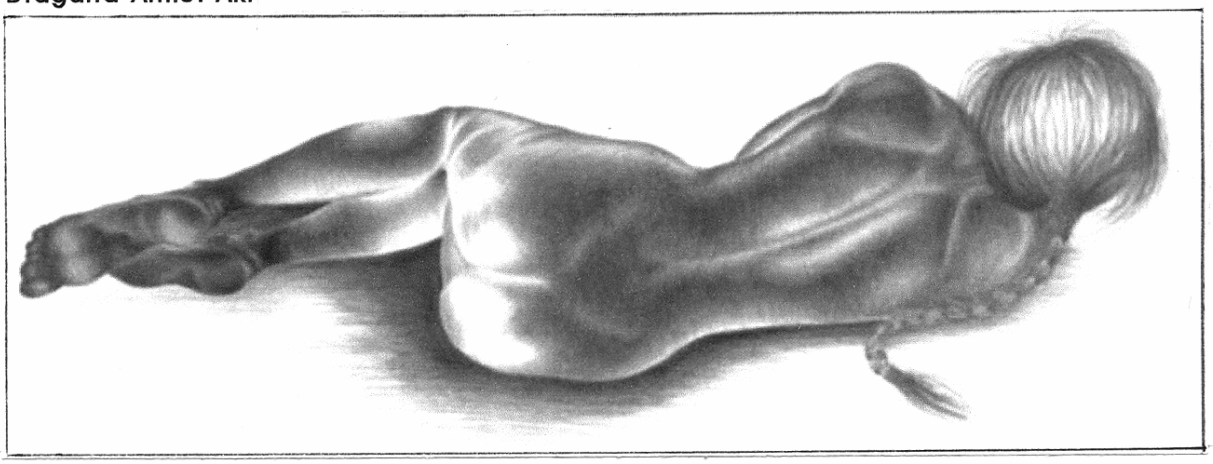

Svakog 19.februara, na dan godišnjice svog postojanja, list "Borba" vec 36 godina unazad dodeljuje godišnju nagradu iz oblasti arhitekture u 2 kategorije: za najbolje arhitektonsko delo realizovano u prošloj godini i za najbolji studentski projekat.

U konkurenciji od 16 prispelih studentskih radova za najbolji studentski projekat u 2000. godini proglašen je rad pod nazivom "Terraforming", delo apsolvenata Arhitektonskog fakulteta u Beogradu: Djordja Alfirevića, Marije Ćurčić, Antić Dragane i Pavlović Damjana, u klasi mentora prof. Darka Marušića. Nagrade su dodeljene u svečanoj sali Skupštine grada 28. februara 2001.godine. Rad je izložen na 23. Salonu arhitekture u Muzeju primenjene umetnosti.

16. marta 2001. godine u velikoj galeriji Narodnog univerziteta "Braća Stamenković" otvorena je prva samostalna izlozba crteža tri autora – Djordja Alfirevića, Dragane Antić i Marije Ćurčić, pod nazivom "MRAK".

Projekat "Terraforming". Autori: Alfirević Djordje, Ćurčić Marija , Antić Dragana i Damjan Pavlović, svi apsolventi Arhitektonskog Fakulteta u Beogradu

Biografije autora:

ALFIREVIĆ DJORDJE

Rodjen je 18.04.1976. godine u Beogradu.. Zemunsku gimnaziju završio 1994.god.i iste godine upisuje Arhitektonski fakultet. Trenutno je apsolvent Arhitektonskog fakulteta u Beogradu.
Izložbe:
1994. Izložba crteža studenata arhitekture, Muzej afričke umetnosti, Beograd.
2000. XXII izložba crteža: "Beograd 2000", NUBS, Beograd

ANTIĆ DRAGANA

Rodjena je 19.06.1975.god. u Beogradu. X Beogradsku gimnaziju završila je 1994. i iste godine upisuje Arhitektonski fakultet. Trenutno je apsolvent Arhitektonskog fakulteta u Beogradu.
Izložbe:
1994. Izložba crteža studenata arhitekture, Muzej afričke umetnosti, Beograd.

ĆURČIĆ MARIJA

Rodjena je 26.05.1975.god. u Beogradu. X Beogradsku gimnaziju završila je 1994. i iste godine upisuje Arhitektonski fakultet. Trenutno je apsolvent Arhitektonskog fakulteta u Beogradu.
Izložbe:
1994. Izložba crteža studenata arhitekture, Muzej afričke umetnosti, Beograd.
1999. XXI izložba crteža: "Beograd 1999", NUBS, Beograd
2000. XXII izložba crteža: "Beograd 2000", NUBS, Beograd

Svi autori su polaznici našeg kursa. Generacija 1993/94

Djordje Alfirević: Klaustrofobija

Nadamo se da ćemo u sledećim brojevima moći da vam prikažemo još crteža sa ove lepe izložbe, koji će vam otvoriti neke sasvim nove vidike u pogledu mogućnosti koje olovka pruža pravim istraživačima na ovom polju, kao što su Djordje Alfirević, Marija Ćurčić i Dragana Antić.

EXPO 2000
Post view
Varietas delectat

By Dejan Mrdja

Jedan od naših najtalentovanijih učenika svih vremena Dejan Mrdja (Generacija 1997/98) poslao nam je ovaj lep i iscrpan prikaz Svetske izložbe u Hannoveru, koju je posetio u toku leta 2000.

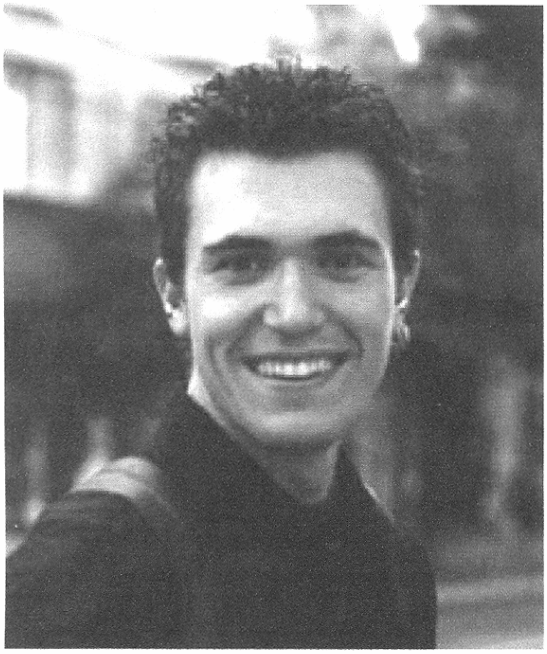

31.10.2000. u Hannoveru, Nemačka, zatvoren je EXPO 2000. Ova manifestacija internacionalnih razmera organizuje se s ciljem da pruži svim zainteresovanim zemljama priliku da predstave svoja bogatstva, ideje i dostignuća na različitim poljima nauke i umetnosti. Koncepcija je krajnje jednostavna: Pokaži šta znaš ! Nadigravanje, najvećim delom izmedju evropskih država i pokoje azijske i južnoameričke, je trajalo ravno 6 meseci. Tokom tog perioda ceo EXPO grad, što zaista i jeste bio, je zauzimao površinu od 1,6 miliona metara kvadratnih i bio posećen od strane više (desetina) miliona ljudi. Medju njima se sredinom avgusta, po prvi put na ovoj manifestaciji i bez sličnih predjašnjih iskustava, našao i autor ovog teksta.

Sam potez nemačke vlade da EXPO locira u Hannoveru, a ne u nekom većem i poznatijem kulturnom centru na prvi pogled čudi. Verovatno je prevladala želja da se animiraju i gradovi koji ne žive od tzv.

Ulazna kapija u kompleks svetske izložbe u Hannoveru

tercijarnih delatnosti, što i jeste slučaj sa Hannoverom, industijskim centrom. Grad je osvetljen i renoviran, ali i pored toga su ulice grada bile puste već u jedanaest sati uveče. Noćni život se odvijao na samom EXPOu, koji se nalazio udaljen petnaestak stanica tramvajem od centra.

Glavni trg u kompleksu

Svaka od zemalja učesnica se sama pobrinula za svoj paviljon. Sami (poneki krajnje egzibicionistički) objekti su adekvatna reklama. Angažovanje poznatih arhitekata je svakako izvrstan nastavak ove priče. Dela Shigeru Bahna, Toyo Itoa, Peter Zumthora, Alvaro Size, Jean Nouvela i MVRDVa su svakako doprinela celoj atmosferi. Nekima od njih je poveren ceo posao oko pripreme EXPO paviljona, dok su drugi bili zaduženi za osnovnu formu, ostavljajući mesta za eksponate unutra.

Pored svega, utisak prezasićenosti tehnikom ne jenjava. Umesto postavki koje prezentuju zemlju, često se dešavalo da u prvom planu bude tehnika kojom su prezentovane. Video i kompjuterska oprema su se stalno nadmetale. U mnogim paviljonima nije ni bilo drugih osim virtuelnih eksponata. Video reklame i interraktivne postavke su najčešće vrlo slabo odavale ambijent zemlje i pored zavidnog nivoa usavršenosti. Posetioci su bili

često lišeni artefakta, ali su zato imali prilike i da se poigraju najnovijim kompjuterima lutajući kroz manje ili više uspele elektronske prezentacije. Manji broj autora je izbegao ovakav tehno–spektakl koristeći kompjutersku i video tehnologiju gde je potrebno i s merom ili je u potpunosti zaobilazeći.

Peter Zumthor,
Švajcarski paviljon

Švajcarski paviljon

Konstruisan bez ijednog šrafa ili eksera, u potpunosti od drveta, paviljon je ustvari splet hodnika koje tvore redovi naslaganih greda, lavirint, otvoren sa svih strana i sa nekoliko proširenih natkrivenih zona duboko unutar cele strukture. Prilično neupadljiva s spoljašnje strane, ova konstrukcija, je bila jedina na celoj manifestaciji koja je do kraja uspela da ostvari i zadrži odredjenu, unapred dobro osmišljenu i pripremljenu atmosferu. Peter Zumthor nije upotrebio nijednu tehničku pomagalicu složeniju od sijalice, ali je koristeći usmeravanje prostora, dnevno svetlo, taktilno–vizuelne osećaje koje stvara drvo i muziku stvorio atmosferu kakva nije bila prisutna ni u jednom drugom paviljonu. Tonovi koji su se čuli unutar paviljona su komponovani specijalno za tu priliku. Izvodjeni su na akustičnim instrumentima od strane muzičara posebno kostimiranih kako bi što manje narušavali karakter prostora i zvuka. Njihovo kretanje, pojedinačno i u grupi, i medjusobna komunikacija nizom improvizacija na osnovnu muzičku temu je još jedna izvrsna stvar koju Peter Zumthor uvodi kako bi upotpunio autentičnost audio–vizuelnog doživljaja posetioca.

Slobodno cirkulisanje posetioca kroz paviljon, nečekanje u dugim redovima i nemanje organizovanih vremenski ograničenih obilazaka sa vodičima (što je bio slučaj sa većinom ostalih), je davalo potpun osećaj slobode. Bez ekrana i kursora, jednostavan u ideji i naizgled komplikovan u njenoj repeticiji, suptilan i sveden u izrazu i snažan u osećaju koji prenosi, ovaj objekat odiše stabilnošću iako je u svojoj suštini krajnje efemeran. Zato je atmosfera koju je Peter Zumthor uspeo ovde da ostvari ide daleko dalje od puke prezentacije švajcarske privrede ili njenog socijalnog programa.

Koridori u lavirintu Švajcarskog paviljona

MVRDV
Holandski paviljon

Holland makes space for new ideas..
Ovim sloganom, Holandija je nastupila na EXPO 2000. Potpuno otvoreni i sigurni u sebe, Holandjani su celokupan nastup na EXPOu 2000 poverili arhitektonskom timu MVRDV, ali ne kao realizatoru ciljeva zapisanih u knjigama vladajućih institucija te zemlje, već kao grupi ljudi, sa slobodom

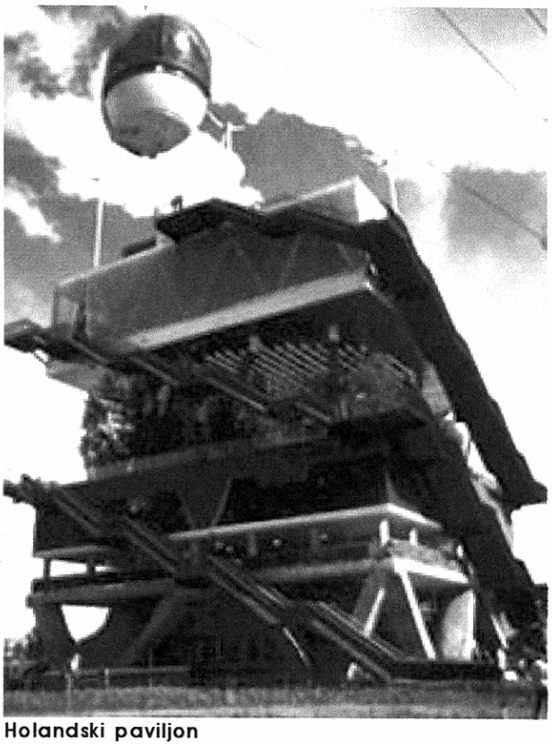

Holandski paviljon

da iznesu svoje lične ideje u ime svih stanovnika Holandije. Ovakav gest i slogan, čija je materijalizacija ovaj paviljon, su ono što ga izdvaja od ostalih i od prostog reklamiranja.

The Floating forest, pakovanje prostora je odgovor MVRDVa na problem sve prisutnije prenaseljenosti planete. Zatečeni u situaciji gde je svaki metar površine zemlje dragocen, MVRDV izlaz nalazi u slaganju različitih prostora i svega što oni sadrže, jedan na drugi. Vertikalna ekspanzija, namesto horizontalne. Ovde, na Hannoverskom EXPOu, oni pokazuju samo jedan (The Floating Forest) od pet segmenata (The Universal City, Metacity/Datatown, KM3/The 3D City, Le Musee Universel, The Floating Forest) jednog šireg programa koji su oformili pod nazivom Emerging Capacities. Na primeru Holandije tvrde da je moguće defragmentisati prostor/predele i skopiti ih na drugi, prostorno povoljniji način, ne gubeći na suštini. Simbole Holandije koje će retko ko dovesti u pitanje: vetrenjače, more i kopno, lale i istoriju, kao i ljude oni odvajaju kao posebne segmente i redjaju po spratovima.

To je ono što je dočekalo posetioce EXPOa. Sedmospratna gradjevina, najviša i najimpozantnija na ovoj manifestaciji. Obilazak paviljona (na koji se u redovima ispred čekalo i više od pola sata) započeo je , posle vožnje liftom, na najvišoj etaži , terasi gde su prikazane vetrenjače, kopno i more. Na sledećem, nižem nivou: kiša i dva kratka filma o celoj ideji, kako vlade Holandije (Holland makes space for new ideas), tako i MVRDVa (Pakovanje prostora). Zatim šuma i ceo sprat lala. Istorija zemlje, njeni korenovi i tradicija, su bili sledeći. Tura se završava prolaskom kroz prodavnicu suvenira u prizemlju. Osećaj holandske opuštenosti i dar za shvatanje i prihvatanje važnosti prostora i vremena je bio opšteprisutan. Poznavanje trendova, promišljeno korišćenje tehnike i tehnologija i smisao za meru stvorili su ovaj prefinjeni i rafinirani, ali ipak spektakularni poduhvat kao logičan nastavak rada biroa MVRDV.

Shigeru Bahn
Japanski paviljon

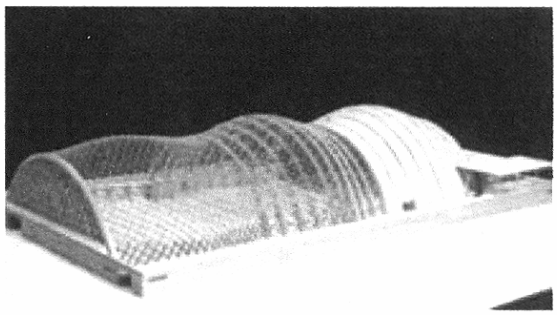

Maketa Japanskog paviljona

Posle velikog zemljotresa u japanskom gradu Kobe, sredinom januara 1995, Shigeru Bahn je zajedno sa svojim studentima uradio projekat objekta za privremeni smeštaj nastradalih formiranog isključivo od papira (Paper Loghouse). Naime, zidovi i sve horizontalne površine te lake, montažne kuće izradjeni su od cevi koje su dobijene od običnog papira. Jedan takav objekat je bio izložen baš dvehiljadite godine na Venecijanskom bijenalu arhitekture. Shvatajući potencijale ovakve konstrukcije, Shigeru Bahn je odlučio da je testira i u Hannoveru. Od istog materijala, tuba od presovanog papira, on formira izduženu, talasastu samonoseću kupolu, uvezanu samo kanapima od prirodnih vlakana. Pod nju postavlja jedan stari motiv svoje kulture, stilizaciju kamene bašte uradjenu od lakih materijala. Igra sa tehnologijom i tradicijom. Medjutim, dizajn postavke (za koji poznati

arhitekta nije odgovoran), lociranog ispod baste, u kojem su korišćeni mali podprostori i video igre kao motivi i elementi delimično svojom organizacijom zamenaruje samodovoljnost rada Shigeru Bahna i njegove estetske kvalitete.

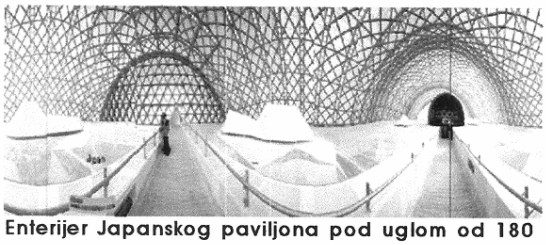
Enterijer Japanskog paviljona pod uglom od 180

Rumunija je bila jedna od retkih koja je u najvećem delu svoje izlaganje utemeljila na umetnosti. Dela rumunskih vajara u drvetu su ispunjavala paviljon oblika paralelepipeda izradjenog od gvozdene mreže i prekrivenog lišćem. Poluotvorena ozelenjena struktura koja je samo vizuelno izdvajala spoljašnji od unutrašnjeg prostora povela je misli ka Transilvaniji.
Irska je pratila slična pravila. Murray & Laorie Architects iz Dublina osvrnuli su se na svoju istoriju i svoj narod pomoću dela umetnika specijalno priredjenih za EXPO. Bez organizovanih tura, paviljon je dobijao neobavezan, nenametljiv karakter.

Gyorgy Vadasz
Madjarski paviljon

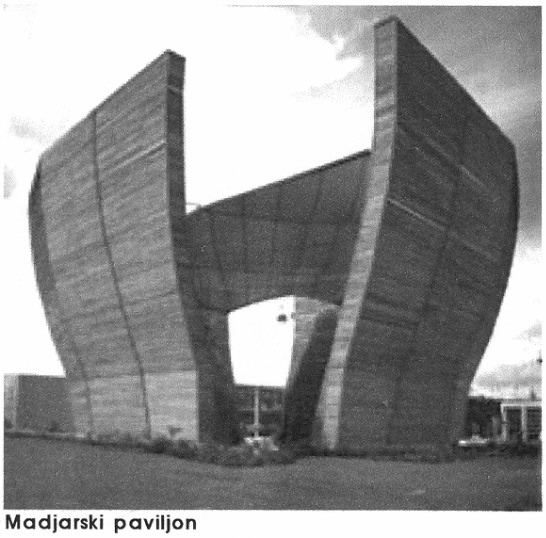
Madjarski paviljon

Madjarski je još jedan paviljon koji je svakako iznenadio i prijatno obradovao. Rad je arhitekte Gyorgy Vadasza. Potpuno skulpturalan, poluotvoren, formiran kao prolazan prostor, podseća energijom i akcentima, pokretom i dinamikom na rad Miodraga Zivkovića Spomenik pobedi na Sutjesci na Tjentištu. Formiran od drveta, predstavljao je još jednu strukturu koje je nakon zatvaranja EXPOa rastavljena. Narodne igre koje su se izvodile unutar paviljona pratila je video projekcija na ekranima koji su izranjali iz zidova.

Svoje mesto su našli i brojni tematski paviljoni: Nutrition, Life, Future of Work, Mobility, Health. Neke od njih su potpisali i svetski poznata imena Jean Nouvel (Future of Work i Mobility) i Toyo Ito (Health). Paviljon pošte (popularni Mailbox) radio je tim pod nazivom Tschorz & Tschorz iz Kelna. Sami domaćini su takodje priredili i veliku koncertnu salu, niz pjaceta, mostova i manjih objekata, kao i jedno veštačko jezero koje je svake večeri bilo pozornica pirotehničko–baletskog spektakla koji je trajao sat i po. Tribine koje su primale i do deset hiljada gledalaca su bile nedovoljne.

I pored nemerljivog broja najrazličitijih audio–vizuelnih nadražaja, ostaje sasvim slab, ali ipak prisutan utisak jednog prevelikog vašara na kojem svi nude sve što imaju: hranu i piće iz nacionalne kuhinje, sitne suvenire i uspomene na različite države, pa sve do autentičnih sećanja. Pomama da se pokaže sve što se ima i može (ovo pogotovo važi za manje razvijene i neafirmisane zemlje–npr. Meksiko, Turska) je često dovodila do sukoba postavki i arhitekture, pa i do narušavanja samog objekta (Hrvatski paviljon). S druge strane neki su beskrupulozno udarali na ljudsku sklonost/slabost ka materijalnom, potencirajući svoju superiornost (Monako, koji je ispred svog velikog paviljona postavio u veštačko jezero tri moderne i vrlo luksuzne jahte).
Za razliku od pomenutih, česi, madjari, rumuni i irci dali su do znanja, bez preterane pompe, da su ponosni na svoju istoriju, ljude i kulturu. Ali sasvim mali broj paviljona je uspešno izbegao zamke prikazivanja jedne klasične i previše puta vidjene turističke postavke. Osnovni ključ za to je upravo bilo poveravanje posla arhitekti kao idejnom tvorcu i koordinatoru operacije The National Pavilion I došlo se do rešenja koja, sama po sebi odlično predstavljaju zemlju i narod sa svim najboljim što oni imaju da ponude.

KUĆA G. MIĆE POŠTARA U KALUDJERICI, BEOGRAD

Naručilac: G. Milorad Vidić, Beograd
Projektant: Dr. Mihailo Čanak, d.i.a.

Sa mojim dobrim prijateljem gospodinom Mićom Vidićem poštarom vidjam se najmanje dva puta mesečno (prilikom distribucije mišjih penzija), a nekad i češće (kada me obraduje ponekim poreskim rešenjem ili telefonskim računom). Tom prilikom, on me je upoznao sa svojom namerom da na jednom placu u Kaludjerici, inače najvećem beogradskom žarištu divlje izgradnje, uz pomoć štapa i kanapa, prodaje svog sadašnjeg stana i obilnu porodičnu fizičku podršku izgradi jednu skromnu ali legalnu porodičnu kuću. Gospodin Mića bi, razume se, kao i svi ostali mogao da preko noći uz pomoć familijarne mobe digne do krova kuću, koju niko ne bi ni primetio. Medjutim, on je legalista (kao i naš novi predsednik) i želi da sve bude lepo po redu i zakonu, pa mu je potreban projekat, a pošto mi ta oblast nije sasvim nepoznata, sednem ja i napravim jedno idejno rešenje, na bazi koga može da se radi glavni projekat, a uz manje dopune i provere može i da se zida (što ja ipak toplo NE preporučujem).

G. Mića ima petočlanu porodicu koju čine supruga, dvoje dece različitog pola i gospodja baka, dakle radi se o najzahtevnijoj porodičnoj strukturi, kojoj po pravilu treba obezbediti četiri spavaće sobe.

Cela Kaludjerica je na nestabilnom terenu tako da se preporučuje da gabariti zgrada budu što kompaktniji, a najbolje je da osnove budu što bliže kvadratu. Veličina raspoloživog placa dozvoljava osnovu najvećih dimenzija 9.0x9.0 m., a ti sada unutra smeštaj šta možeš i koliko možeš!

Pre svega, dogovorili smo se da se prizemlje maksimalno otvori prema eksterijeru i da služi samo zajedničkim funkcijama. Na toj etaži locirani su ulazni hol, prostor za dnevni boravak, prostor za obedovanje, kuhinja i WC (koji je jedini odvojen od ostalih prostorija i prirodno osvetljen i ventilisan). Ovi prostori se po potrebi mogu povezivati u jedan jedinstven integralni prostor na celoj etaži, ili razdvajati pokretnim pregradama. U središtu ove etaže nalazi se stepenište za gornji sprat i podrum koje po želji može biti zatvoreno ili potpuno otvoreno.

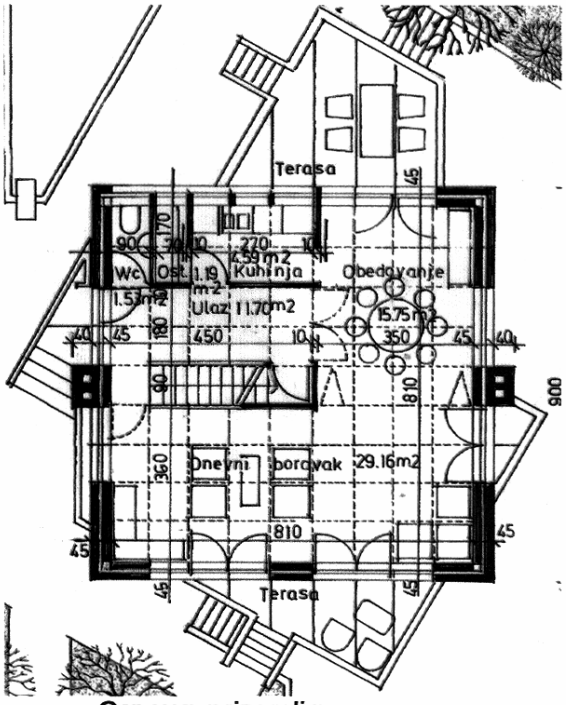

Osnova prizemlja

Na gornjem spratu uspeli smo da smestimo četiri spavaće sobe, i dva kupatila (direktno osvetljena i provetrena). Sve to je koncentrisamo oko jednog centralnog komunikativnog prostora koji je zenitalno osvetljen.

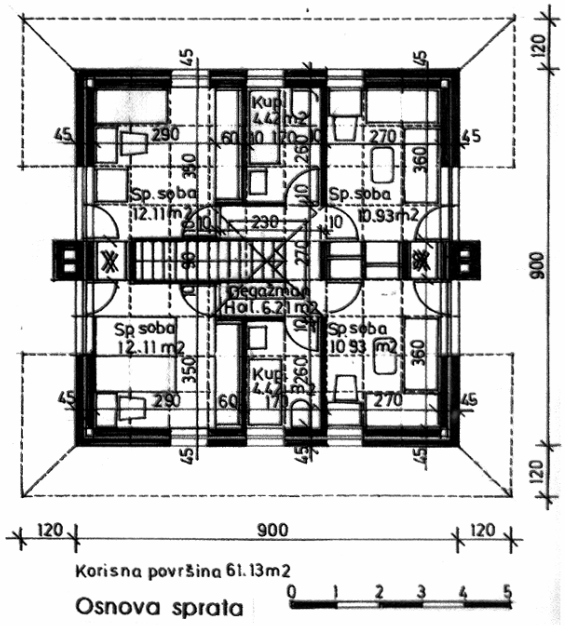

Osnova sprata

U podrumu su, kao što je i uobičajeno, smešteni: garaža, prostor za gorivo, kotlarnica, sanitarni čvor i jedna ostava/radionica.. Svakako, podrum bi se mogao izvesti i samo delimično, ali mi smo preporučili maksimalno

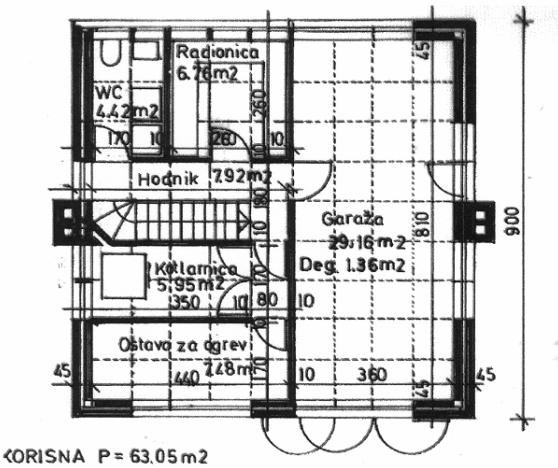

Osnova podruma

iskorišćenje prostora, izmedju ostalog i zbog kontinuiteta temelja, čime zgrada postaje kompaktnija, što je veoma važno za nestabilne terene kao što je područje Kaludjerice. Spoljni zidovi su dvoslojni sa provetrenom fasadom.

Gospodin Mića je dobar i pošten čovek, a to znači da su mu sredstva veoma skromna i da u projektovanju ne sme da bude paradiranja što, medjutim, ne znači da i jednostavna kuća ne može imati svoju fizionomiju i biti ugodno i estetski primereno obitovalište. Ono što se ne sme NIKAKO raditi, (a što mnogi arhitekti, na žalost, zaboravljaju) to je da se bogatim investitorima daje prioritet u odnosu na one skromnije sa ograničenim sredstvima u stilu "ma, ko ih šiša!". Kao što lekar mora da tretira sve svoje pacijente na isti način, tako i arhitekta mora da podjednako poštuje sve svoje klijente i da se maksimalno trudi da zadovolji njihove potrebe u skladu sa mogućnostima. Mi smo dali sve od sebe da to postignemo, a šta će Gospodin Mića uraditi, to Bog jedini zna!

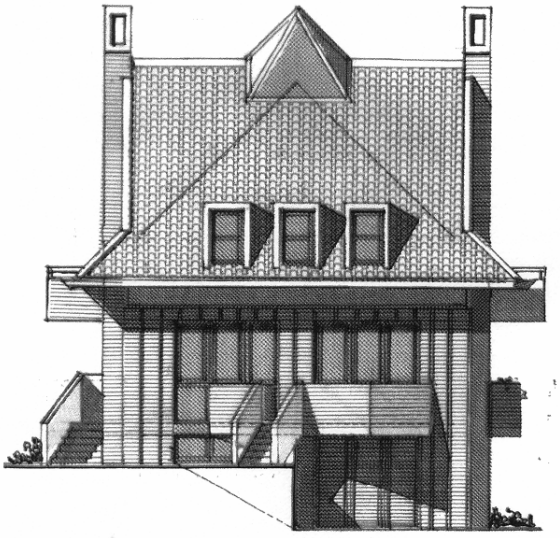

Južna fasada

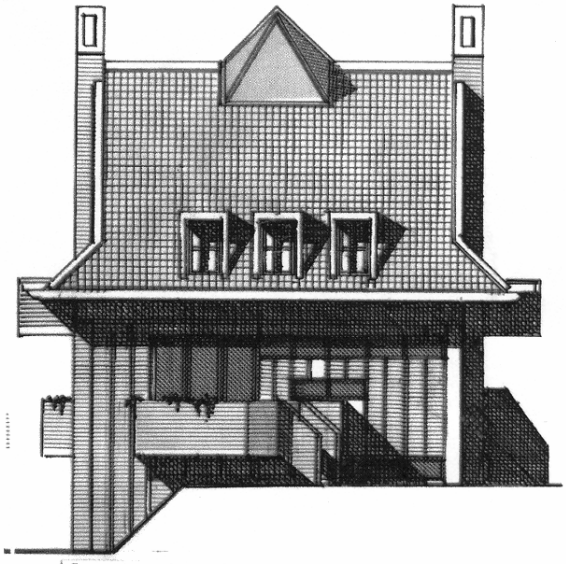

Severna fasada

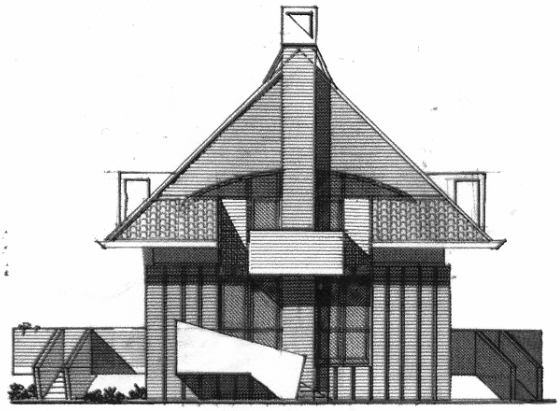

Zapadna fasada

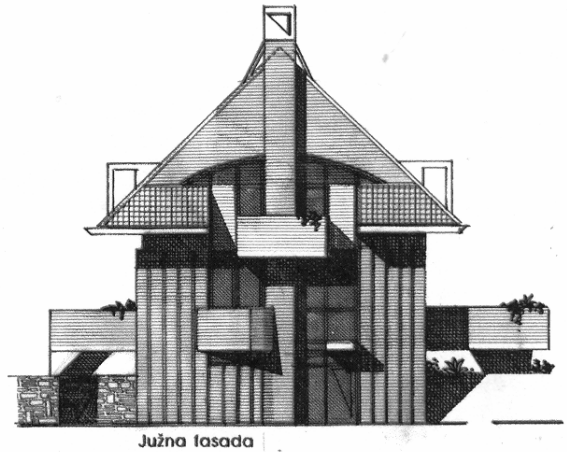

Južna fasada

NA ŽALOST, OVE GODUNE NEMA CRTANJA U AULI!

Na žalost, draga moja deco, ove godine nećemo moći da crtamo u auli, a tome smo se toliko unapred radovali. Rad u auli je bio najlepši i najatraktivniji segment našeg rada "na terenu" i ovom prostoru teško ćemo uspeti da nadjemo dostojnu zamenu. Dabo-me, ja sam u godinama kada čoveka retko šta može da uzbudi, ali priznajem da me je ovo dosta rastužilo. Punih 18 godina aula je bila naša udarna tema, a sada se bez nje osećamo kao siročići. U redu, ali zašto baš aula?

Zato što je prekrasna i u Beogradu unikatna. Zgradu, koju gore vidite, projektovali su i izgradili legendarni arhitekti Nikola Nestorović i Branko Tanazović odmah posle I sv. rata, u poznom akademskom stilu, a aula se nalazi u njenom središtu. U tom divnom, komplikova-nom i kitnjastom prostoru (u Srbiji postoji samo još jedan takav, od istih autora), nalaze se dva raskošna stepeništa i jedan centralni prodor kroz sve etaže, oko koga se kao muve na lepak okupljaju svi mladi kandidati za studije arhitekture učvršćujući svoje skrom-no poznavanje perspektive. Nema bolje vežbe za njih od boravka u auli i toga smo svi veoma svesni. Izmedju dva rata u sve-čanoj sali na prvom spratu i u auli, održavali su se veoma prestižni balovi, a posle II sv. rata, pedesetih godina, skojevci su u njoj priredjivali džiberske dočeke nove godine za sebe i sve one nesretnike koji nisu uspeli da se uvuku na neku od tada poznatih beogradskih žurki. Aula je unikatna zato što je, iako elitna, bila domaćin i bogatima i sirotinji, i arhitektima i gradjevincima, i Kurti i Murti. Ona me potseća na ljude naše profe-sije, koji po prirodi svog posla prodiru kroz sve socijalne slojeve i svuda se osećaju kao kod svoje kuće. Ova aula zaista ima dušu!

Otkad je prijemnih ispita, u auli se crtalo, jer su se na ovom mestu ispiti održavali veoma često. Još veoma davne 1951. godine i ja sam kao maturant vežbao u njoj sa gomilom mojih budućih kolega. I tada su postojali pojedinci (pok. slikar Sergije) i institucije (škola u Šumatovačkoj ul.), koji su decu pripremali za prijemne ispite i svi su oni prošli kroz aulu. 1983 god. i ja sam počeo da radim sa decom (prvo sa mojim sinom i njegovim društvom iz razreda), a kasnije i sa drugima. Od prvog dana crtali smo u auli i lepo nam je bilo. Crtali smo i tokom bombardovanja 1999 godine, sve dok zloglasni dekan Elektrotehničkog fakulteta nije 2000, sa svojim batinašima, prvo isprebijao naše studente, a onda zatvorio aulu.

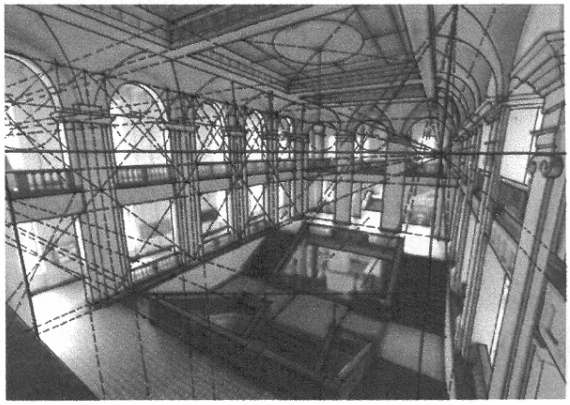

Nadali smo se da je sada gotovo sa nevoljama i da ćemo opet moći da crtamo na našem omiljenom mestu. Medjutim, kada smo se, kao i uvek, obratili za dozvolu Gra-djevinskom fakultetu, rečeno nam je da prvo treba da obezbedimo saglasnost Arhitekton-skog fakulteta pa tek onda da se javimo njima. 14 aprila o.g. smo poslali dopis Arhi-tektonskom fakultetu, a 19 maja o.g. dobili negativan odgovor (datiran 11 maja) uz obrazloženje da je u auli došlo do teškog oštećenja jedne od nosećih tavaničnih greda, tako da se crtanje u njoj ne može dozvoliti sve dok traju sanacioni radovi.

Medjutim, nemojte posle ovoga pomisliti da je polaganje u auli ove godine isključeno. Ako se sanacioni radovi završe na vreme, sasvim je moguće da se ispit ipak održi u njoj a vama preporučujemo da je obavezno posetite i, usput, dobro proučite naš časopis 12/99 koji je ceo posvećen auli. Ne dajte se navući na tanak led!

АРХИТЕКТОНСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ
FACULTY OF ARCHITECTURE - UNIVERSITY OF BELGRADE
11000 BEOGRAD, Bulevar revolucije 73/II
Tel. (+381 11) 32 25 254

11.05.2001.
04-1025/1

Господин др Михаило Чанак, дипл.инж.арх.

У вези Вашег захтева, којим је тражена моја сагласност да будући кандидати за студије архитектуре проведу извесно време цртајући у аули факултета, са жаљењем морам да констатујем да нисам у прилици да на њега позитивно одговорим.

Околности које ме наводе на овакав одговор су искључиво брига за безбедност полазника Вашег течаја.

Наиме, у току су опсежни радови, у аули факултета, на санацији тешког оштећења једне од носећих греда, тако да је скоро цела аула затворено за пролаз. Један део ауле је привремено претворен у књижарски део, који се радним даном користи као пролаз, а нерадним је затворен.

Сматрам да у наведеној ситуацији нема ни минималних услова за боравак и рад полазника Вашег курса у аули Архитектонског факултета.

С поштовањем,

ДЕКАН
АРХИТЕКТОНСКОГ ФАКУЛТЕТА

Проф. др Димитрије Рајић

A evo i tog sudbonosnog pisma Dekana Arhitektonskog fakulteta Prof. Dr. Dimitrija Rajića. Nema šta, razlozi su više nego ubedljivi i mi moramo da podvijemo rep. Zamislite samo tu stravičnu sliku: vi mirno sedite i crtate, a greda iz čistog mira puca i pada vama na glavu! Sačuvaj Bože, pomerite se s mesta! Samo bi nam još to trebalo...

U svakom slučaju, mi ćemo se već nekako snaći, poštovanom Dekanu Prof. Rajiću, vašem budućem profesoru, zahvaljujemo na roditeljskoj brizi i odgovoru (kakav god bio), a omiljenoj auli želimo brz oporavak. Ono, istina, možda bi mogli da se zapitamo a zašto nam ne bi dozvolili da crtamo na nivou Gradjevinskog fakulteta, ali bolje da ne čačkamo mečku. Ne može i gotovo!

Radovi naših bivših učenika

PROJEKAT KAFE–KNJIZARE

Vladimir Cvejić, Generacija 1998/99

Ukratko o Vladimiru Cvejiću

Vlada Cvejić je na naš kurs došao u jesen 1998 god. i, Bog će ga znati zašto, uspeo da izdrži do kraja. Tih, odmeren, nepodnošljivo lepo vaspitan, fantastičan crtač i redak profesionalac, osvojio je srca svih svojih kolega a o koleginicama i da ne govorimo. Kao što smo i pretpostavljali, kao prvi u rangu, fascinantno je protutnjao kroz prijemni ispit i sada je jedan od najboljih studenata na II godini. Na ovom mestu sa zadovoljstvom prikazujemo njegov sintezni rad sa temom: Kafe–knjižara, lep i elegantan projekat na veoma atraktivnom mestu – litici izmedju Tašmajdanskog parka i letnje pozornice prema ul. Lole Ribara. Hajde sada da vidimo, šta je on to napravio:

Ukratko o kafeu:

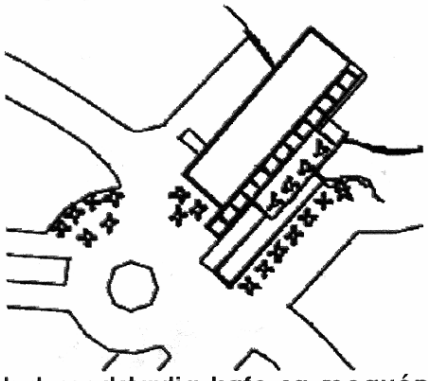

Objekat predstavlja kafe sa mogućnošću održavanja manjih koncerata, izložbi ili performansa. U enterijeru kafea postoji 31 mesto za sedenje, a u eksterijeru broj mesta je 72. Nalazi se u okviru Tašmajdanskog parka, na jednoj od strana nekadašnjeg kamenoloma u kome se sada nalazi stadion. Osnovni ciljevi kojima se težilo pri projektovanju objekta su:

- uklopiti objekat u zelenilo i atmosferu parka
- ostvariti vezu izmedju donje i gornje strane litice, odnosno omogućiti ulaz u park i u kafe kako iz samog parka tako i iz Aberdareve ulice
- obezbediti pogled i prijatno okruženje oko mesta namenjenih za sedenje u eksterijeru i enterijeru

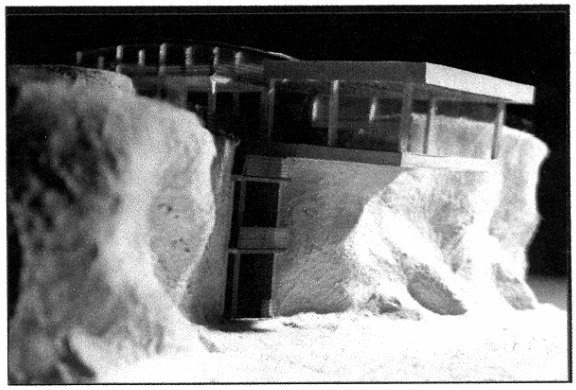

Uklapanje u parkovsku sredinu, rešeno je ozelenjavanjem krovne površi, i delimičnim ukopavanjem objekta, tako da krovna površina iz parka izgleda kao izdignuti komad zemlje. Objekat svojim linijskim elementima nadovezuje se i prati jednu od pešačkih staza koja polazi od Bulevara kralja Aleksandra prema "litici", a da bi se naglasio, naznačio pravac kafea, reperi u parku su pravougaone vodene povrsine koje su usmerene uz ivicu staze prema kafeu. Veza izmedju gornje i donje strane litice ostvaruje

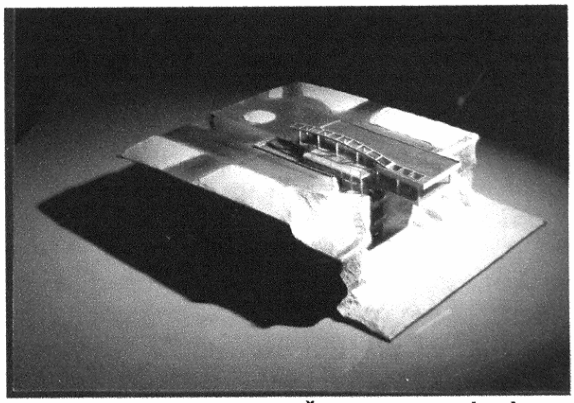

se preko stepenista usečenog u masiv stene. Iz enterijera kafea pruža se pogled prema

gradu, koji nije uvek sivilo i neprijatna strana okruženja, narocito noću.

Od prostora za sedenje u eksterijeru kafe obuhvata terasu iznad vodene površine, i prostore oko vodene površine i ispred kafea sa ukupno 72 mesta. Ovakav odnos izmedju broja mesta u enterijeru i eksterijeru uspostavljen je zbog namene kafea pre svega za posetioce parka.

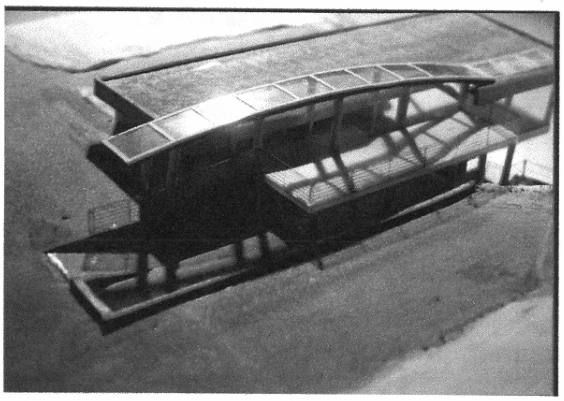

Prijatno okruženje sedenja u eksterijeru obezbedjuje zelenilo parka ivično postavljeno duž staza, a u enterijeru interesantan pogled sa "litice", jer prostor za sedenje u enterijeru može da se smatra i nadkrovljenom terasom koja nastavlja dalje ispred litice.

Tema Kafe–knjižare se ponavlja već nekoliko godina i zanimljivo je uporediti različite pristu– e, pojedinih kreatora iz raznih generacija. U broju 16/2000 prikazali smo projekat na istu temu od Miloša Mirosavića, jednog od lidera naše generacije 97/98, pa vas pozivamo da uživate u raznim pristupima i idejama i to bez opredeljivanja, jer se kruške i jabuke teško mogu medjusobno rangirati.

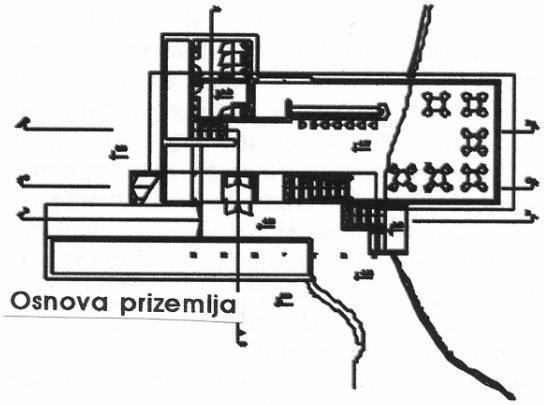

Osnova prizemlja

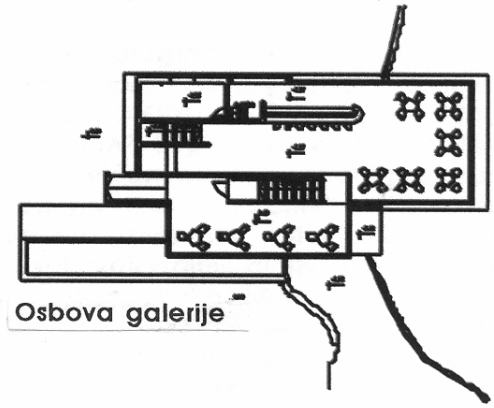

Osbova galerije

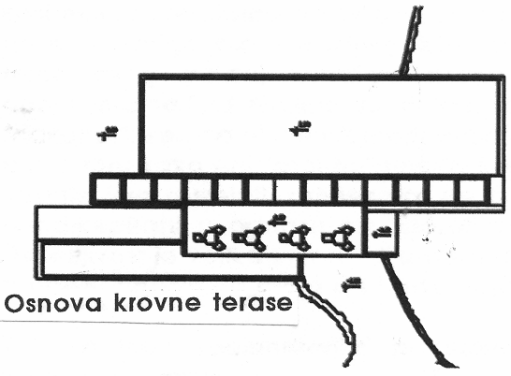

Osnova krovne terase

Veoma je impresivna konceptualna sigurnost i zrelost ovih mladih ljudi, koji već na drugoj godini znaju ZAŠTO nešto baš tako rade i KAKO to treba da bude uradjeno. Pošteno je naglasiti da im naš kurs sasvim sigurno nije u tom pogledu otvorio oči, jer su oni kod nas došli već širom otvorenih očiju, unapred

opredeljeni za ovu profesiju. Medjutim, ako smo, našim nemilosrdnim insistiranjem na predetu "Savremena arhitektura" bar malo pomogli da te otvorene oči što više vide i razumeju ono što su videli, bićemo srećni i živeti u (možda laznom) uverenju da naš kurs nije bio baš sasvim nekoristan.

Dakle, iako su najnovijim programom prijemnog ispita za juli 2001 god. pitanja iz Istorije arhitekture i Savremene arhitekture izbačena, mi ćemo na našem kursu i dalje zadržati ove predmete, a Vladu Cvejića ćemo i dalje pratiti i iskreno se radovati njegovim budućim uspesima.

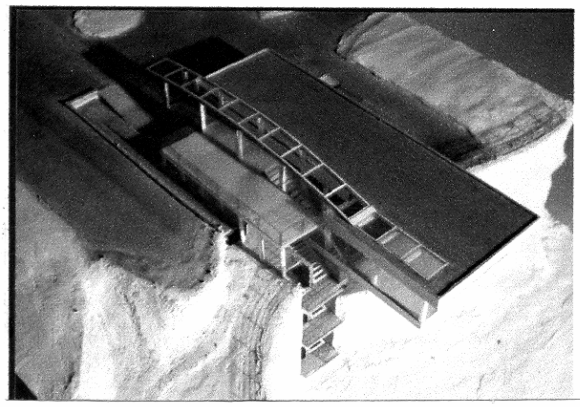

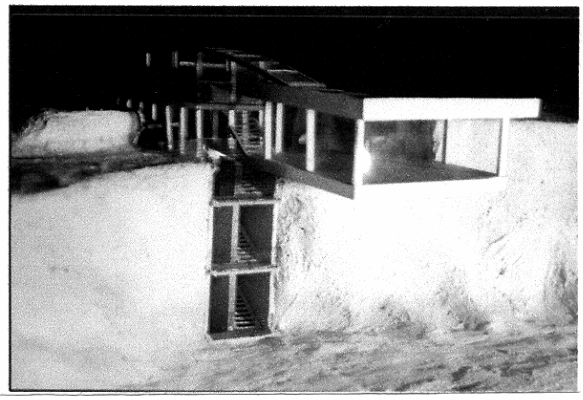

Izgledi i preseci

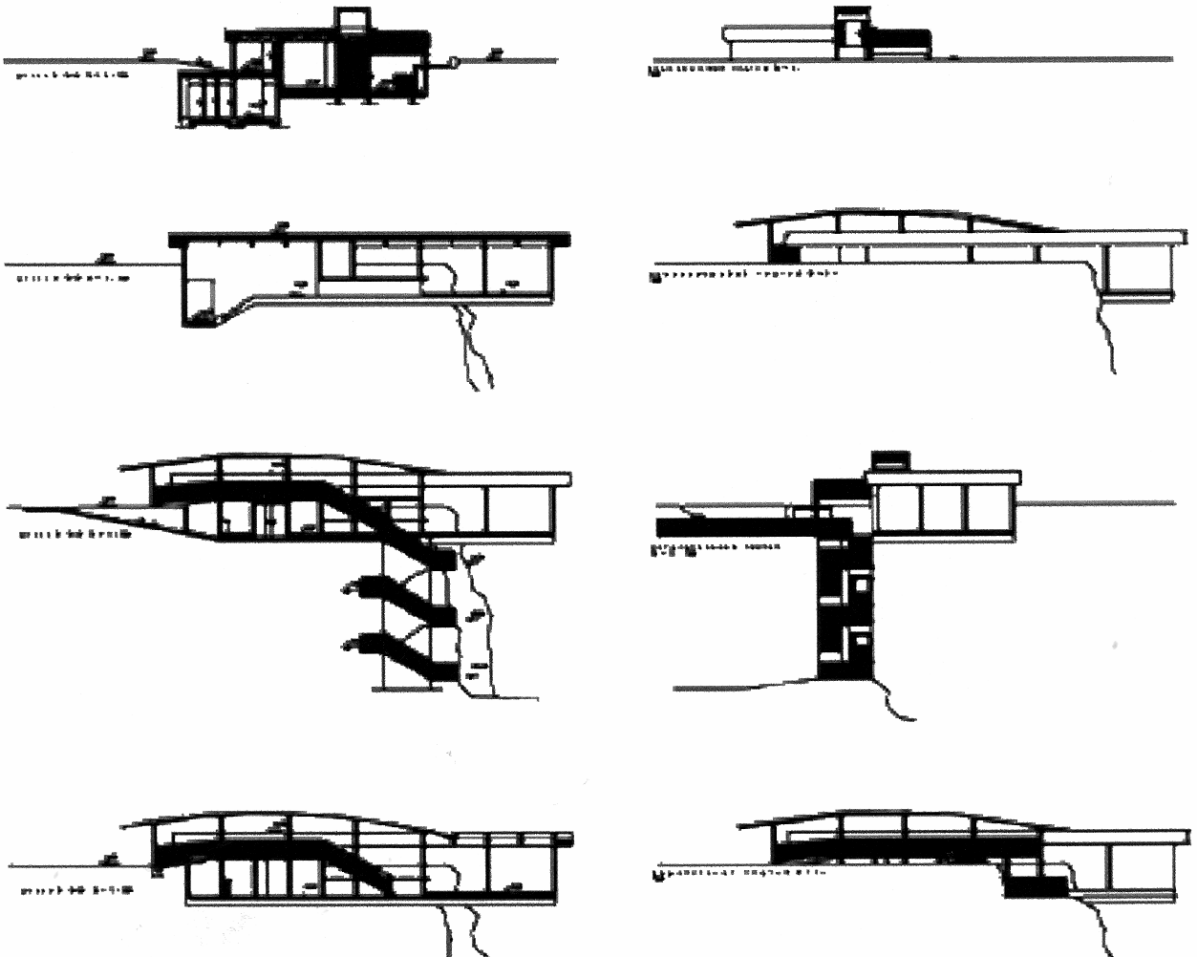

PISMO NAŠEG BIVŠEG UČENIKA IZ GENERACIJE 97/98 OGNJENA BALIĆA IZ GRAZA

Uvek sam govorio, da ako neko želi da čuje kakva je nastava na našem kursu, ne treba da pita one koji su položili, već one koji su pali. Jedan od tih koji nisu bili dobri AF–u u Beogradu, ali su zato itekako dobri fakultetima širom Evrope je i Ognjen Balić iz naše generacije 97/98, koji trenutno studira u Grazu. Pismo koje mi je poslao, dirnulo je čak i mene matorog debelokošca, pa ga ovde s gustom objavljujem, želeći mu puno uspeha u daljem radu. Na sledećoj strani naćićete i jedan lep zadatak koji vam Ognjen šalje uz najlepše želje. OVAKVI zadaci bi bili korisni i na našem prijemnom ispitu. Inače, Ognjen je neverovatno istrajan i siguran sam da će u profesiji napredovati krupnim koracima, uprkos slikarima sa beogradskog AF–a, koji su kao kompetentne ličnosti konstatovali da on nije za arhitekturu. A sada, evo tog dirljivog pisma koje smo prebacili u čitkiji font:

Драги и поштовани Чика Мико,
Ја напокон изађох из, до прије 15 дана, још увијек присутне неизвјесности, наиме положио сам први испит на Архитектонском факултету у Грацу. Ух, умало да заборавим, ради се о Огњену Балићу (из пете беогр. гимназије) али доле ћу да залепим своју слику да се лакше сјетите. Као што знате, после завршене прве године на Бањалучком факултету (кажем као што знате, јер смо се чули телефоном када сам вас питао за мишљење о страним факултетима кад је било бомбардовање), копао сам свим силама по Интернету да пређем на неки страни факултет али то све беху јако скупе понуде и једног дана случајно сазнам за варијанту Грац, пошаљем документа и би примљен. То се све дешавало прије 1 годину. За 3 мјесеца сам успио положити тест језика и у септеммбру кренуо на факултет. За сада сам јако задовољан, а надам се да ће тако и да остане. Морам да кажем да су ми признали нацртну геометрију и грађ. материјале, које сам положио у Бања Луци. Па, видећемо како ће се ствари одвијати. Овде се ради 85% на компјутерима, а моје искуство које сам код вас из слободног цртања стекао, даје ми огроман плус.
Чика Мико, ја желим да вам се захвалим што сте ме примили на ваш, више него идеални курс (ако се сјећате, моје оцјене су биле проблем) и свему што сте ме научили и што ћу моћи да користим кроз читав живот.
Чика Мико, ја вам желим јако дуг и здрав живот (сви велики архитекти су дуго живјели). Ја вас молим да што дуже радите са младим генерацијама јер су вас оне и више него потребне. Ја сам код вас стекао једно огромно знање и искуство.
За крај бих вас замолио још нешто, да онај који заиста жели да учи од вас да га примите без обзира на оцјене. То да ли ће он бити примљен на факултет или не, то није битно, битно је знање које ће од вас да научи а ако стварно воли архит. Снаћи ће се већ некако, као што сам то ја урадио.
Ја бих волио да ми , ако будете у могућности потврдите да сте примили ово писмо, чисто да знам, јер јако желим да примите моју захвалницу за све чему сте ме научили.
Још једном пуно поздрава од Балић Огњена из Граца, 27.02.2001

Ognjen Balić iz Graz–a vam uz pozdrave šalje sledeći zadatak:
Nacrtajte osnovu ovog čudnog zavojitog stepeništa iz Burga u Graz–u

Velikani svetske arhitekture (4)

FRANK LLOYD WRIGHT (3)

6 – Umnožavanje kreativnih tokova (1941–1950)

U prvoj polovini četrdesetih godina, pre svega zbog ratnih prilika, gradjevinske investicije se u mnogome redukuju, što se odražava i na Wrightov rad. Medjutim, odmah po završetku rata, iako u poodmaklim godinama (preko 70), on je aktivniji i pretrpaniji porudžbinama nego ikad ranije. Uz snažnu podršku saradnika iz Taliesin felow–ship–a i G–dje Olgivane, on radi na ogrom–nom broju projekata, od kojih se neki reali–zuju, a neki pa i ne. Njegova se razmišljanja kreću u raznim pravcima, a veoma intenzivno ispituje razne modularne mreže, od kvad–ratnih i pravougaonih, do trouglastih i heksa–gonalnih. Posebno mesto zauzimaju projekti koji u osnovama koriste krugove, elipse, kao i njihove segmente. Bavi se projektovanjem kako stambenih, tako i javnih zgrada, medju kojima je više vrhunskih remek–dela, kao što su Guggenheimov muzej (1943–59), dodatna kula u kompleksu Johnson & Son (1946–47), Druga unitarijanska crkva (1947), Morris shop (1948) i dr. I dalje (praktično do smrti) nastavlja rad na razradi svojih ideja o urbano–ruralnom prostoru koga naziva "Broadacre city", izlaže, a publikuje i više knjiga u kojima objašnjava svoje stavove i principe svoje arhitekture. Veoma je poštovan u celom svetu, ne samo kao najveći arhitekta Amerike, već kao jedan od najvećih arhitektonskih stvaralaca svih vremena. Medjutim, njegov direktni uticaj je ograničen na relativno mali broj učenika i imitatora, dok se gro arhitekture u Americi i u svetu razvija nekim drugim tokovima. On je toliko snažna ličnost da "spaljuje" sve oko sebe. Iako je sam nesumnjivo prevazišao svog učitelja velikog Louisa Sullivana, on svesno ili nesvesno, nije dozvoljavao da mu se iko drugi i približi, a kamoli da ga prevazidje. Neki veoma značajni arhitekti (Neutra, Schindler, Moser, bračni par Griffin), su radili kod njega, ali su brzo bežali da ih ne proguta kao što je gutao druge, manje snažne ličnosti i išli sasvim drugim tokovima.

U toku 1941 god. Wright i Frederick Gutheim objavljuju knjigu "On Architecture". Od javnih objekata se realizuje Roux Library, Florida Southern College, Lakeland, Florida, a od stambenih zgrada:
Roy Petersen House (Racine, Wisc.), projekat, izveden 1979 za Haddoka (Ann Arbor, Mich.)
Stuart Richardson House (Glen Ridge, New Jersey), i
"Snowflake" kuća za Carlton Walla (Detroit, Mich.),
Medju nerealizovanim projektima je i:
Lloyd Burlingham House (El Paso, Texas)

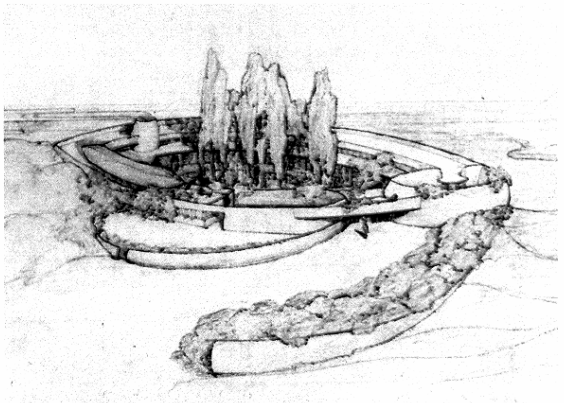

Projekat L.Burlingham House, El Paso, Texas, 1941, jedna od prvih stambenih zaobljenih struktura

1942 god. se gradi zgrada za industrijske umetnosti, Florida Sothern College (Lakeland, Florida), dok nerealizovan ostaje projekat: Cooperative Homesteads,

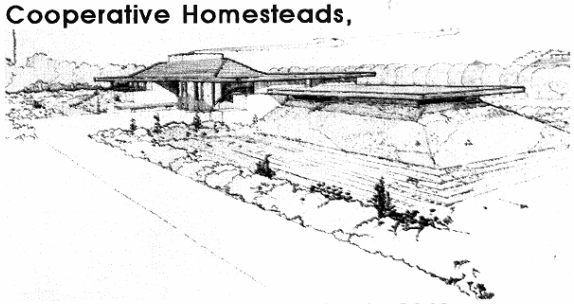

Projekat Cooperative Home steads, 1942

1943 god. dobije on pismo od izvesne gospodje Hille Rebay koja mu se predstavi kao direktorka njujorškog Muzeja apstraktnog slikarstva, čiji je glavni pokrovitelj bio milioner Solomon Guggenheim, i pozove ga da odmah dodje u Njujork radi pregovora o projektovanju nove zgrade muzeja, pošto veoma dragocena Guggenheimova zbirka nije bila adekvatno prezentovana. Wrightu je tada bilo već 76 godina i nije bio rad da ga tamo neki anonimus (mislio je da je dotična osoba muškarac) poteže kad joj se prohte, pa odgovori da je trenutno veoma zauzet oko pripreme jednog važnog rodjendana (njegovog naravno), a G. Guggenheim i dotična persona mogu ga posetiti u Taliesinu

jednog od narednih vikenda i ispričati šta im je na srcu. Gdja Rebay smesta odgovori i objasni da se radi o zgradi koja može biti delo njegovog života, da je g. Guggenheimu duša u nosu (imao je tada 82 godine, dakle ipak bio je za 6 godina stariji od Wrighta) i što je najvažnije, da ona nije muško već žensko, dakle da se ne zeza, već da smesta doleće i ne prizvocava. Wright, razume se, ukapira o kome se i o čemu radi. Dotrči u New York kao bez duše i vozanje otpočne. Opsednut simboličkim značenjima kruga kao večnosti i spirale kao organskog razvoja, Wright polazi od svog ranijeg projekta Vidikovca sa planetarijumom i garažom u obliku zigurata iz 1925 god. i pravi skicu za skicom, (što mu inače nije bio običaj). Posle ispitivanja heksagonalnih i kružnih osnova, opredelio se za obrnuti zigurat, s tim što je izložbeni prostor jedna blaga spiralna rampa.

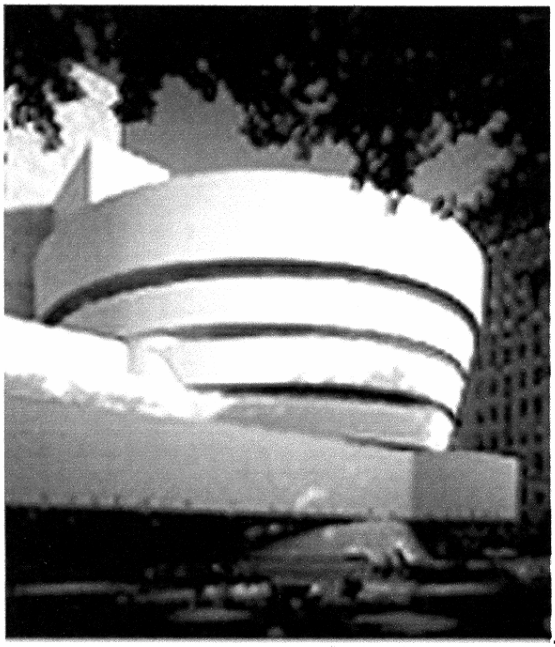

Guggenheimov muzej, N.Y., 1943–59

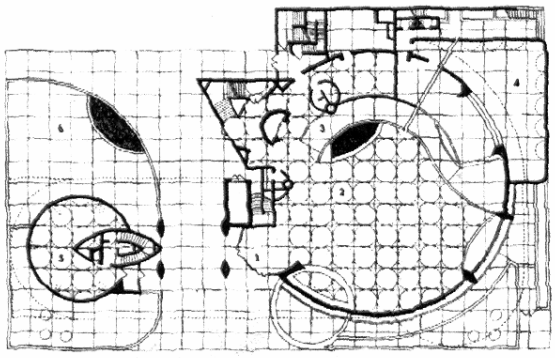

Osnova Guggenheimovog Muzeja, N.Y., 1943–59

Posetioci se liftovima penju do najviše tačke, a onda lagano spuštaju niz rampu jednom stranom okrenuti prema eksponatima, a drugom prema zenitalno osvetljenom centralnom holu koji vertikalno prolazi kroz celu zgradu. Bilo je mnogo problema: te koju lokaciju izabrati, te koliko parcela otkupiti, te na koji način izlagati eksponate, itd., itd. Bilo kako bilo, Wright je projekat završio 1945 god. i nazvao ga Moderna galerija. Medjutim najveći problem je bio što se stari Solomon stisnuo, pa nikako da ispljune pare, sve mu se činilo preterano i stalno je čekao neko bolje vreme za zidanje kad cene padnu (a rasle su, dabome). I sve se to tako otezalo do Guggenheimove smrti 1949, a onda su stvari naglo krenule. Na čelo operacije je došao energični Solomonov sinovac Harry Guggenheim, gnjavatorka g–dja Rebay je udaljena a na njeno mesto došao je novi direktor koji se svim silama trudio da Wrightu zagorča život. Otkupljene su neke nove parcele u dodiru sa starom, projekat je izmenjen a cene redukovane, ali gradnja je konačno počela i završila se tek 1959 god., šest meseci nakon Wrightove smrti. Sada je to jedno od Wrightovih najvećih dela i još uvek izuzetno atraktivno i funkcionalno. Moderna galerija je transformisana u muzej moderne umetnosti u kome se ne izlažu samo slike već i skulpture i postavke.
Uzgred budi rečeno, u toku 1943 god. realizuje se još i Farm Unit za Lloyd Levisa, (Libertyville, Ill).

1944 god. od javnih zgrada grade se Istraživačka kula za S.C.Johnson & Son Co., Racine, Wisc. I Hillside Theatre Foyer, Spring Green, Wisc., a od stambenih zgrada:"Solar Hemicycle" kuća za Herberta Jacobsa, Middleton, Wisc. I Midway Barns, Farmerska zgrada u Taliesinu, Spring Green, Wisc.
Najznačnija je svakako, Johnsonova kula, koja je celom kompleksu dala nedostajući visinski akcent. Iako skromnih dimenzija u osnovi, što je otežalo njeno funkcionisanje, kula, svojim smenjivanjem zaobljenih četvrtastih etaža i okruglih galerija, iznutra daje utisak izuzetnog organskog jedinstva, dok se spolja savršeno uklapa u postojeći oblikovni koncept, nadgradjujući ga do nivoa nedostižnog uzora za industrijsku arhitekturu. Kao i u kasnije izgradjenoj Price Tower, i ovu kulu nosi centralno vertikalno stablo, jezgro iz koga u vidu veoma smelih konzola izrastaju spratne tavanice i galerije. Iz nekih crteža se vidi da u doba kada je komplekst zasnovan, kula nija predvidjena, već je projektovana na naknadni zahtev naručioca. To je dakle, klasični primer nadgradnje, koja u majstor–

skim rukama predstavlja unapredjenje, dok su u većini slučajeva naknadne intervencije vezane sa degradacijom objekta, kao što je to slučaj kod nas.

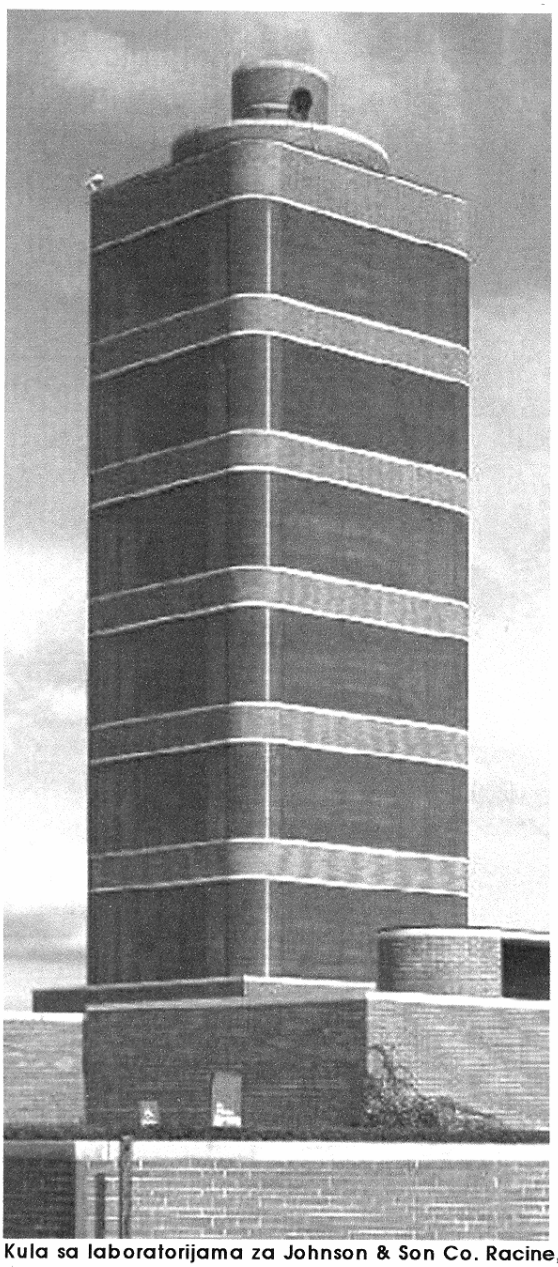

Kula sa laboratorijama za Johnson & Son Co. Racine, Wisc.,1944–47 god

Stambena zgrada Solar Hemicycle za Herberta Jacobsa (Middleton., Wisc.) je u izvesnom smislu ekološka kuća, jer je koncipirana sa ciljem uštede energije. Gradjena je u prostoru sa oštrijom klimom, pa je Wright osmislio gabarit sa osnovom u vidu kružnog segmenta pri čemu se sve prostorije orijentišu prema jugu, dok je prema severu, odakle dolaze hladni zimski vetrovi, zgrada zaštićena zemljanim nasipom. Ovaj oblik on će kasnije ponavljati više puta,, a posle njegove smrti, njegovi naslednici će ga primeniti čak i na Havajima!

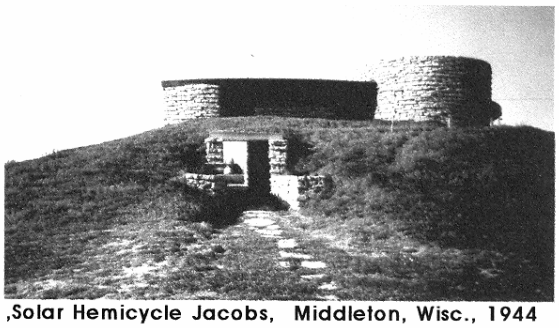

,Solar Hemicycle Jacobs, Middleton, Wisc., 1944

1945 god. Wright objavljuje knjigu "When Democracy Builds" i reviduje projekat S.Guggenheim Museuma u Njujorku, koji će kasnije biti još jednom izmenjen. Od javnih objekata realizuje Administrativnu zgradu, Florida Southern College–a (Lakeland, Florida), a od stambenih vikendicu Arnolda Friedman (Pecos, New Mexico) i Lowell Walter House (Cedar Rock, Quasqueton, Iowa).

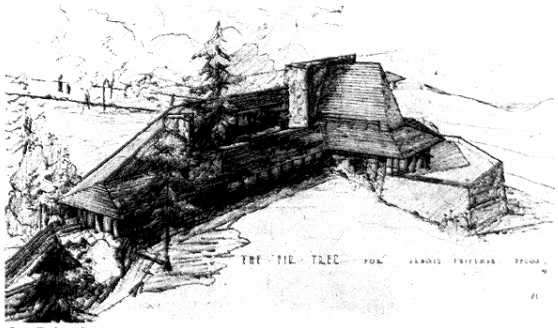

A. Friedman House, Pecos, New Mexico, 1945

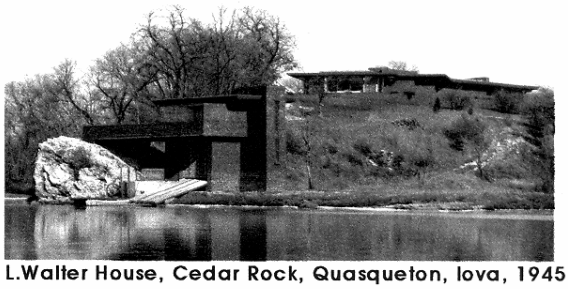

L.Walter House, Cedar Rock, Quasqueton, Iova, 1945

U 1945 god. ostaje nerealizovan Elizabeth Arden resort hotel (Phoenix, Arizona).

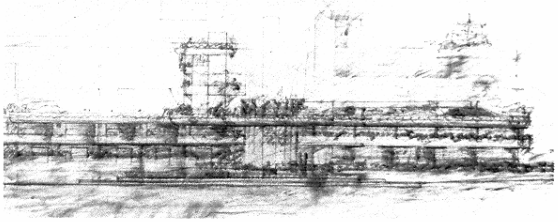

Projekat E.Arden Resort Hotel, Phoenix, Arizona, 1945

Tokom 1946 god. od javnih objekata se grade Esplanades, Florida Southern College, (Lakeland, Forida), a od stambenih:
Amy Alpaugh House (Northport, Mich.)
Douglas Grant House (Cedar Rapids, Iowa),
Chauncey Griggs House (Tacoma, Wash.,
Proširenje Hanna kuće (Stanford, Ca.)
Proširenje Taliesina (Spring Green, Wisc.)
Dr. Alvin Miller House (Charles City, Iowa)
Herman Mossberg House (South Bend, Ind.).
Melvyn Maxwell House (Bloomfield Hills, Mich.)

M.Maxwell Smith House (Bloomfield Hills, Mich., 1946

Od nerealizovanih projekata:pominjemo:
Calico Mills Office Building (Ahmedabad),
Rogers Lacy Hotel (Dallas, Texas)
Benjamin Adelman Laundry (Milwaukee, Wisc.)
V.C.Morris House (San Francisco, Ca.)

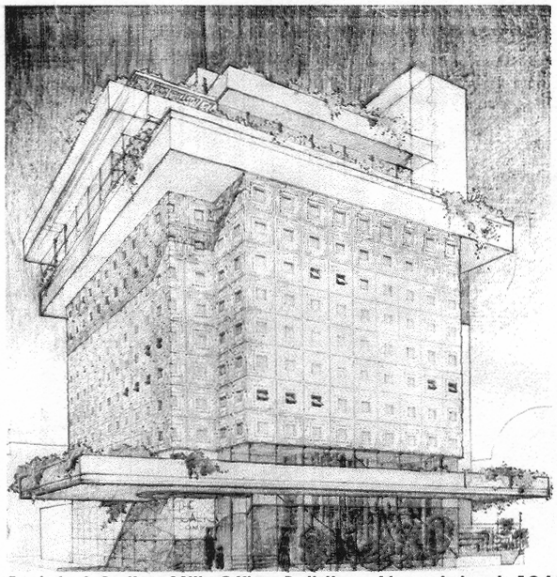

Projekat Calico Mills Office Building, Ahmedabad, 1946

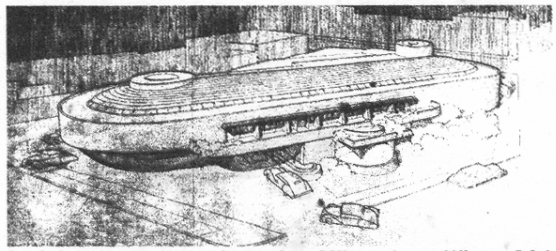

Projekat B.Adelman Laundry, Milwaukee, Wisc., 1946

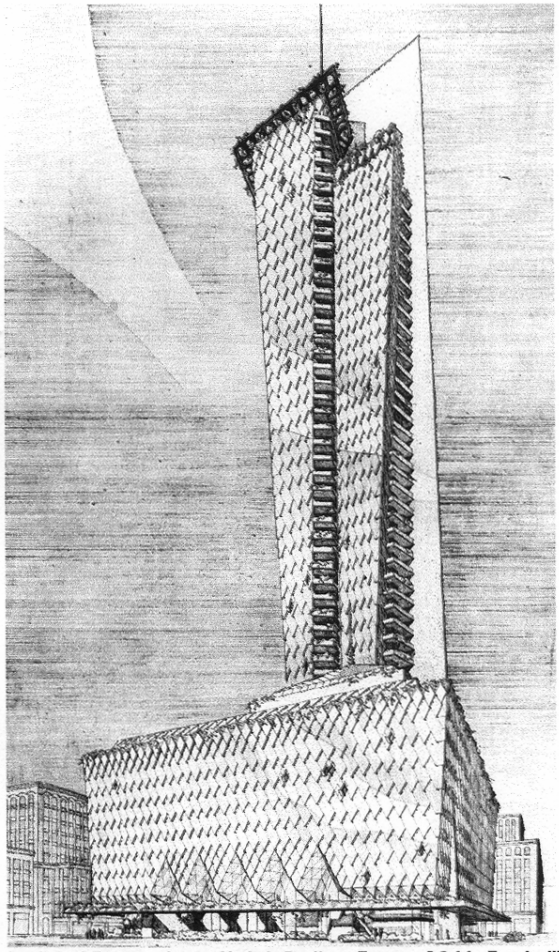

Projekat Rogers Lacy Hotel, Dallas, Texas, 1946. Zanimljivo rešenje za providnim pločama koje su postavljene u vidu krljušti. Princip krljušti Wright je primenio i ranije, na projektu Owen Yung kuće iz 1929 god.

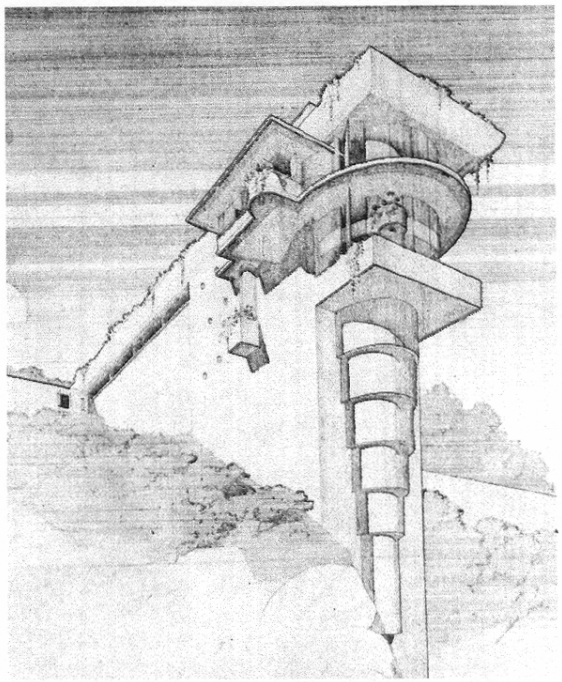

Projekat V.C.Morris House, San Francisco, 1946

Od javnih objekata u toku 1947 god. realizuje se Unitarian Church (Shorewood Hills, Wisc.) jednostavnog, šatorastog oblika.

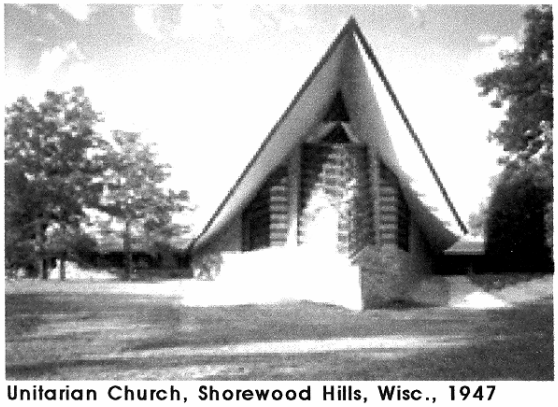

Unitarian Church, Shorewood Hills, Wisc., 1947

Od stambenih zgrada realizovane su::
Dr. Bulbulian House (Rochester, Minnesota)
Carroll Alsop House (Oskaloosa, Iowa)
Proširenje gostinjske kuće za Edgara Kaufmanna (Bear Run, Penn.)
Od stambenih kompleksa izvode se:
Galesburg Country Homes (Galesburg, Mich.) sa kućama: D.Weisblot, E.Pratt, S.Eppstein i C. Meier,
Parkwyn Village Housing, Master Plan (Kalamazoo, Mich.), i
Usonia II Housing, Master Plan (Pleasantville, N.Y.)
Nerealizovani projekti su:
Community Center (Point Park, Pittsburgh, Penn.)

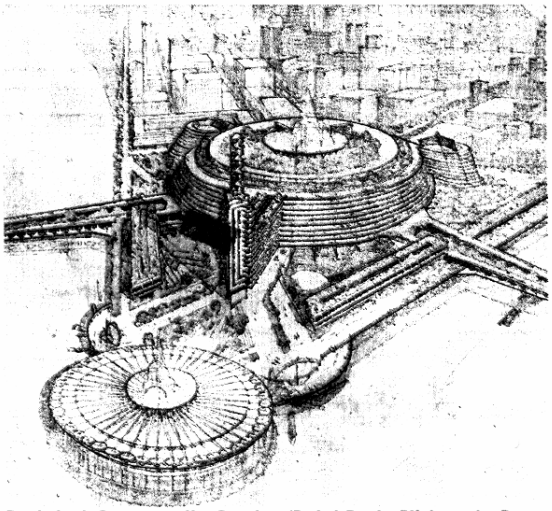

Projekat Community Center (Point Park, Pitsburgh. Penn., 1947). Ovaj impozantni projekat prevazilazio je tehnološke mogućnosti svoga vremena, kao što je pre toga bio slučaj sa Monona centrom u Madisonu iz 1938 god. koji je realizovan tek 1992. Zanimljivo je da li je postavljeni program još uvek ostao aktuelan i da li će se naći naknadni interesenti i za ovu operaciju, možda na nekoj sasvim drugoj teritoriji

Self-Service garage (Pittsburgh, Penn.)
Huntington Hartford Play Resort (Hollywood Hills, Ca.)
Cottage Group Centre, Huntington Harford Play Resort (Hollywood Hills, Ca.)
Huntington Harford House (Hollywood Hills, Ca.)
E.L.Marting House (Akron, Ohio)
Ayn Rand House (Hollywood, Ca.)
Twin Suspension Bridges (Pittsburgh, Penn.)
Concrete "Butterfly" Bridge (Wisconsin River near Spring Green. Wisconsin.)

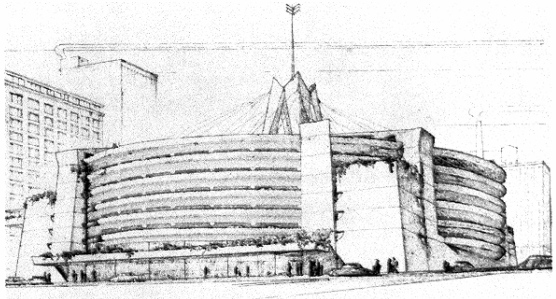

Projekat Self-service garage, Pittsburgh, Penn., 1947

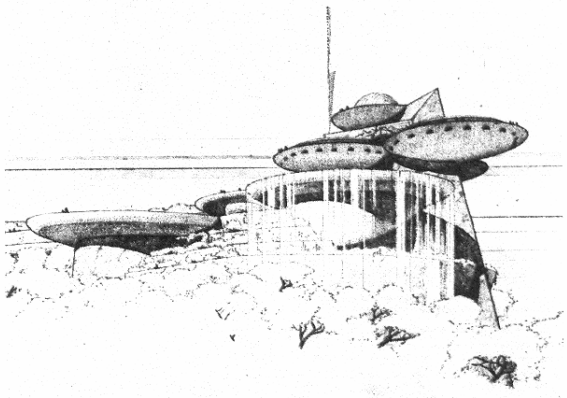

Projekat Huntington Harford Play Resort, Holywood Hills, Ca,, 1947. Čarobna i romantična grupacija letećih tanjira koji su, niko ne zna kako, pričvršćeni za vrh brda. Kako se vidi, u jednom tanjiru se nalazi veliki bazen iz koga voda pada u ambis i škropi neoprezne prolaznike u podnožju. Ovaj šarmantni projekat u doba projektovanja nije bio tehnički izvodljiv, tako da se može reći da je Wright bio dobrih pola veka ispred svoga vremena,

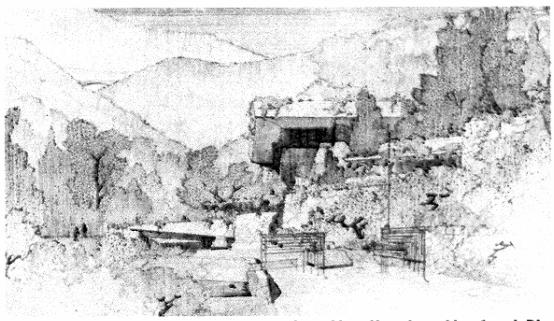

Projekat Cottage group center, Huntington Harford Play Resort, Hollywood Hills, Ca., 1947

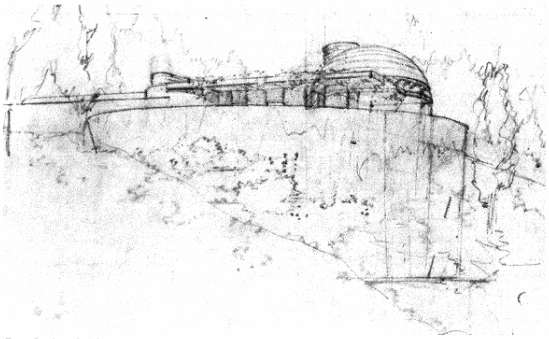

Projekat Huntington Hartford House, Hollywood Hills, Ca., 1947

Projekat E.L. Marting House, Akron, Ohio, 1947

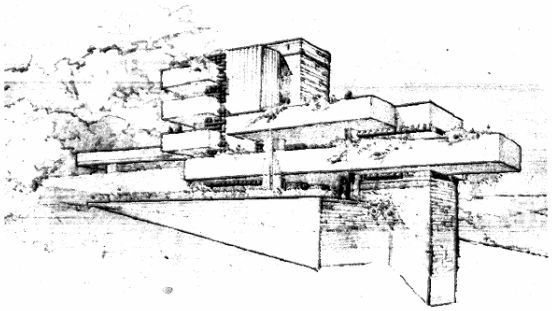

Projekat Ayn Rand, Hollywood, Ca., 1947

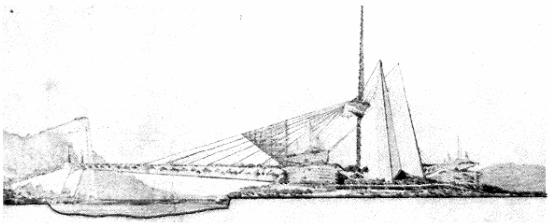

Projekat Twin suspension bridges, Pittsburgh, Penn., 1947

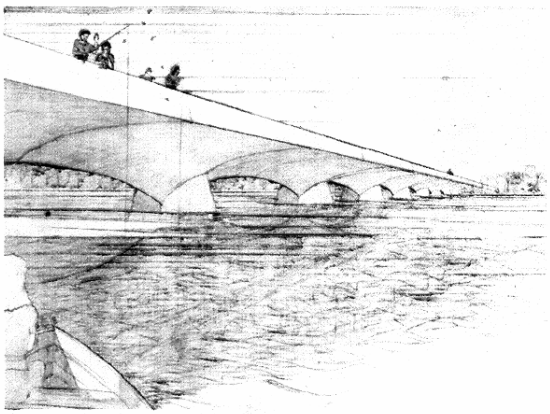

Concrete "Butterfly" Bridge (Wisconsin River near Spring Green. Wisconsin.), 1947

U javne objekte iz 1948 god. spadaju Gift Shop for V.C.Morris (San Francisco, Ca.) i Water Dome (Florida Southern College, Lakeland, Florida). Morris shop je uvršćen u 17 Wrightovih remek dela i karakteriše ga spiralna rampa izmedju prizemlja i sprata, što mu daje izvesnu sličnost sa Guggenheimovim muzejom.

V.C.Morris Shop, San Francisco, 1948. Jedno od Wrightovih remek dela sa unutrašnjim spiralnim stepeništem

Medju stambene zgrade spadaju:
Proširenje kuće Arnolda Adlera (Kansas City, Missouri),
Erling Brauner House (Okemos, Mich.),
Maynard Buehler House (Orinda, Ca.)
Samuel Eppstein House (Galesburg, Mich.)
Sol Friedman House (Usonia II, Pleasantville, N.Y.)
Jack Lamberson House (Oscaloosa, Iowa)
Robert Levin House (Kalamazoo, Mich.)
Curtis Meyer House (Galesburg, Mich.)
Eric Pratt House (Galesburg, Mich.)
Proširenje kuće Stanleya Rosenbauma (Florence, Alabama),
Kuća za čamce i paviljon na reci za Lowell Waltera (Quasqueton, Iowa),
David Weisblatt House (Galesburg, Mich.)
Charles Weltzheimer House (Oberlin, Ohio),
Sun Cottage za Jovanu Lloyd Wright (Taliesin West, Scottsdale, Arizona).
Medju nerealizovane projekte spadaju:
Warren Tremaine Observatory (Meteor Crater, Meteor, Arizona),
Nicholas Daphne Funeral Chapels (San Francisco, Ca.).

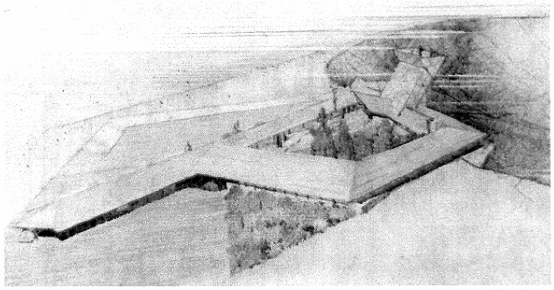

Warren Tremaine Observatory (Meteor Crater, Meteor, Arizona, 1948

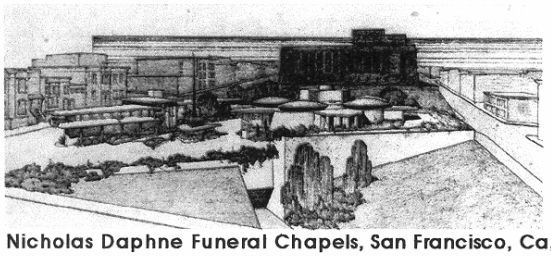

Nicholas Daphne Funeral Chapels, San Francisco, Ca, 1948

U 1949 god., sa izuzetkom Cabaret Theatre, Taliesin West (Scottsdale, Arizona), Wright projektuje samo stambene zgrade i to:
Howard Anthony House (Benton Harbor, Mich.)
Eric Brown House (Kalamazoo, Mich.),
James Edwards House (Okemos, Mich.),
Willis Hughes House (Jackson, Mississippi),
Kenneth Laurent House (Rockford, Ill.)
Ward Mc Cartney (Kalamazoo, Mich.)
Henry Neils House (Minneapolis, Minnesota),
Edward Serlin House, Usonia II (Pleasantville, N.Y.),
Mrs. Clinton Walker House (Carmel, Ca.)

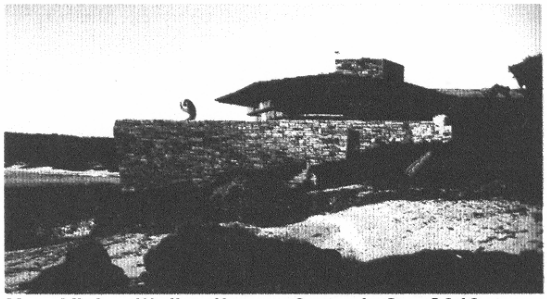

Mrs. Clinton Walker House, Carmel, Ca, 1949

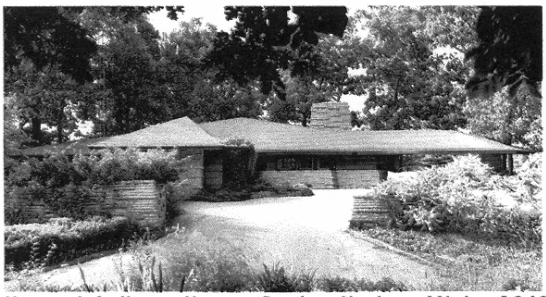

Howard Anthony House, Benton Harbor, Mich., 1949

Ostaju nerealizovani:
Y.W.C.A. (Racine, Wisc.)

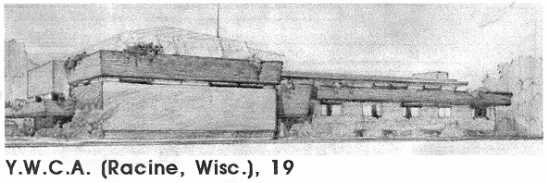

Y.W.C.A. (Racine, Wisc.), 19

Tokom 1950 god. broj porudžbina se još više povećava i saradnici iz Taliesin Felowship–a imaju pune ruke posla. Medjutim, javnih objekata ima malo i to su samo:
Christian Church (Phoenix, Arizona), i
Southwest Christian Seminary for Peyton Canary (Glendale, Arizona), projekat, izveden 1973 za drugog naručioca.
Na sreću, privatni poručioci se množe kao pečurke posle kiše i tu spadaju:
Robert Berger House (San Anselmo, Ca.),
Raymond Carlson House (Phoenix, Arizona),
John Carr House (Glenview, Ill),
Dr. Richard Davis House (Marion, Ind.),
Elam House (Austin Minnesota),
John Gillen House (Dallas, Texas),
Ina Harper House (St. Joseph, Mich.),
John Haynes House (Fort Wayne, Ind.),
Thomas Keys House (Rochester, Minn.),
Arthur Matheus House (Atherton, Ca.),
Robert Muirhead House (Plato Center, Ill.),
William Palmer House (Ann Arbor, Mich.),
Wilbur Pearce House (Bradbury, Ca.),
Don Schaberg House, (Okemos, Mich.),
Seymour Shavin House (Chattanooga, Tenn.)
Richard Smith House (Jefferson, Wisc.),
Sweeton House (Cherry Hill, New Jersey),
Robert Winn House (Kalamazoo, Mich.)
David Wright House (Phoenix, Ca.),
Isadore Zimmerman House (Manchester, New Hampshire).

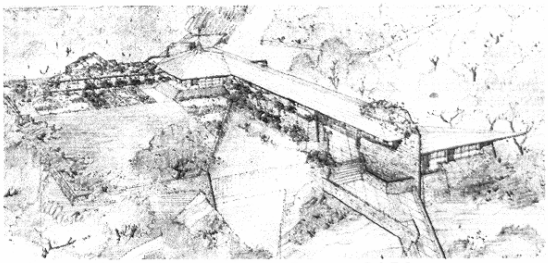

John Gillen House, Dallas, Texas, 1950

David Wright House, Phoenix, Ca., 1950

Nerealizovan projekat je:
A.K.Chahroudi House (Petra Island, N.Y.)

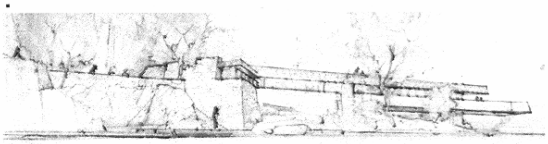

Projekat A.K.Chahroudi House, Petra Island, N.Y., 1950

7 – Okruglo pa na ćoše (1951–1959)

Poslednju deceniju svog bogatog života i opusa. Wright je opsednut krugovima i zaobljenim oblicima, ma da mu se povremeno dešava i da se vrati trouglastim ili heksagonalnim mrežama (Price tower, Bartlesville, Oklahoma, 1952). Neke njegove vizije daleko zalaze u naredno stoleće, jer su danas tehnički izvodljive, što nekad skoro da nisu bile (One mille tower, Chicago, 1956). Njegove najsmelije i najvizionarskije ideje, ostale su na papiru i još uvek čekaju neka bolja vremena), dok se neki projekti tek danas realizuju (Monona centar, Madison, 1992). Njegove sferične površine anticipiraju geodezijske kupole Buckminstera Fullera, a šatoraste Otto Frei–a (Lencurt Electric Company, Long Island, N.Y., 1955). Wright je prenatrpan porudžbinama do sama smrti, a brojna ekipa Taliesin felowshipa omogućuje da se svi ovi poslovi i realizuju, bar što se tiče projektovanja.

Tokom 1951 god. Wright i njegovi učenici pripremaju i realizuju izložbu njegovih radova pod nazivom "Sixty Years of Living Architecture". Izložba je otvorena u Palati Strozzi u Firenci. Wright otvara biro na zapadnoj obali u San Francisku sa partnerom Aaronom Greenom.

Sa izuzetkom proširenja Johnson & Son Co., u ovoj godini Wright dobija samo privatne porudžbine, a realizuje sledeće objekte:
Gabrielle Austin House, Greenville (South Carolina),
Fuller House (Pass Christian, Mississippi),
Charies Glore House (Lake Forest, Ill.),
Patrick Kinney House (Lancaster, Wisc.),
Russell Kraus House (Kirkwood, Missouri),
Roland Reisley House, Usonia II (Pleasantville, New York),
Dr. Nathan Rubin House (Canton, Ohio).

U 1952 god., u požaru delimično stradaju objekti privatne Hillside škole u Spring Greenu. U javne objekte spadaju:
Anderson Court Shops, Beverly Hills, Ca. i Hillside Theatre (Spring Green, Wisc.), dok su stambene zgrade mnogo brojnije:
Quentin Blair House (Cody, Wyoming),
Ray Brandes House (Issaquah, Wash.),
George Levis House (Tallahassee, Florida),
Lindholm House (Cloquet, Minnesota),
Luis Marden House (Mc Lean, Virginia),
Louis Penfield House (Willoughby Hills, Ohio),
Arthur Pieper House (Paradise Valley, Arizona),
Frank Sander House (Stamford, Conn.).
Studio–Residence za Archi Teater (Bliss, Idaho).
Medjutim, najznačajnija realizacija u 1952 god. je nesumnjivo briljantna stambeno–poslovna zgrada Price Tower za H.C.Price Co., Bartlesville, Oklahoma, za koju se dugo tvrdilo da je najlepši oblakoder na svetu, što u doba kada je izgradjen nije uopšte bilo daleko od istine. Veštom primenom trougaonog modula i rotiranjem masa, dobijen je veoma dinamičan objekat savršenih proporcija, uz primenu plemenitih materijala. Na žalost, zgrada je bila izuzetno skupa (kao i većina Wrightovih objekata), tako da više nigde nije ponovljena, iako je Wright verovao da će formirati i grupacije sa objektima raznih visina, čime bi se snažan utisak još više pojačao.

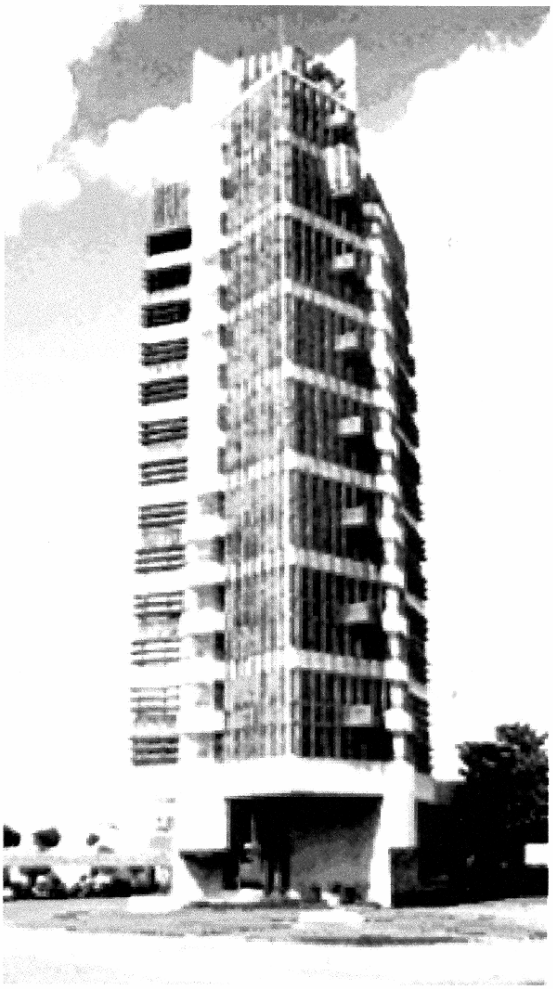

H.C.Price Co. Tower, Bartlesville, Oclahoma, 1952

U 1953 god. Wright objavljuje "The Future of Architecture" i "In the Cause of Architecture",

a realizuje i nekoliko javnih objekata i to:
Music Building, i Science and Cosmography Building Florida Sothern College (Lakeland, Florida,
Riverview Terrace Restaurant (Spring Green, Wisc.)
"Sixty Years of Living Architecture" Exhibition Building, L.A., Ca., i N.Y.,
Kao i obično, u većini su individualne stambene zgrade u koje spadaju:
Cottage for Jorgine Boomer (Phoenix, Arizona),
Andrew Cooke House (Virginia Beach, Virg.)
John Dobkins House (Canton, Ohio),
Lewis Goddard House (Plymouth, Mich.),
Harold Price Jr. House (Bartlesville, Oclah.),
Willian Thaxton House (Houston, Texas),
Nisu realizovani:
Masieri Memorial (Venecija, Italija)
Robert Liewellyn Wright House (Bethesda, Maryland).
"Rhododendron" Chapel, (Bear Run, Connel sville, Penn.),
Point View Apartment Tower (Pittsburgh, Penn.),
Joseph Brever House,

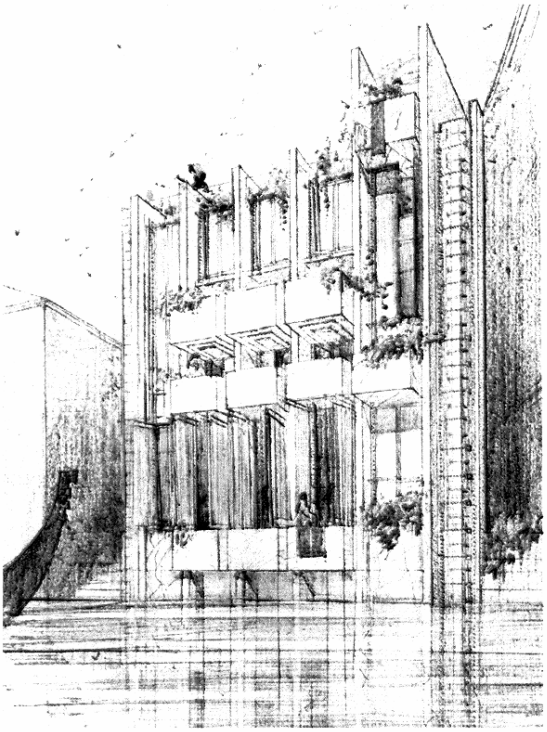

Projekat Masieri memorial, Venecija, Italija, 1953

Najznačajnija Wrightova zgrada iz 1954 god. je čuvena sinagoga Beth Sholom (Elkins Park, Penn.), čiji je oblik bio više puta najavljivan u nekim ranijim Wrightovim projektima, ali je tek sada briljantno i realizovan. Od javnih objekata realizovani su takodje:

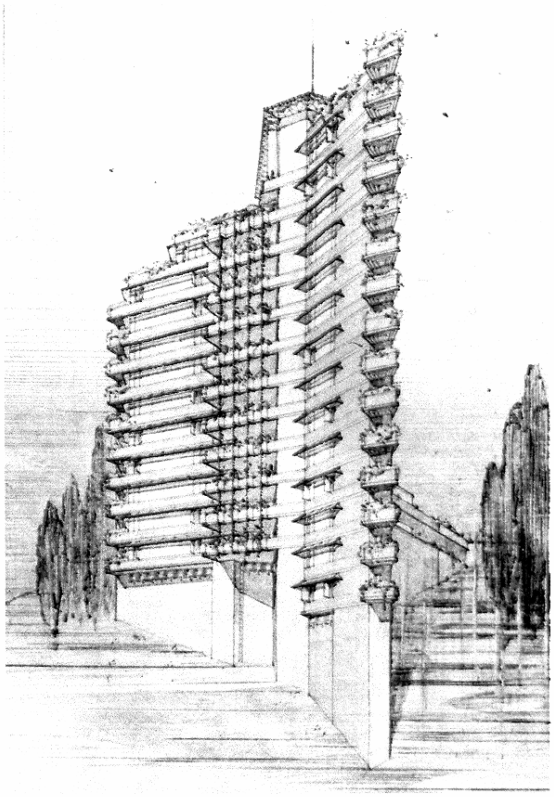

Projekat Point View Apartment Tover, Pittsgurgh, 1953

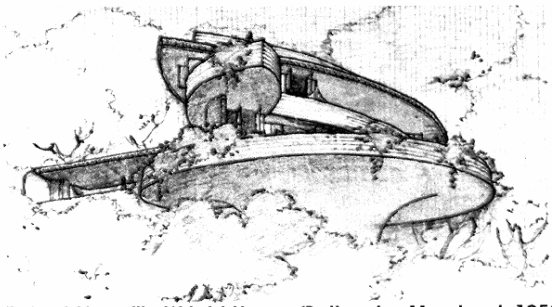

Robert Llewellin Wright House (Bethesda, Maryland, 1953

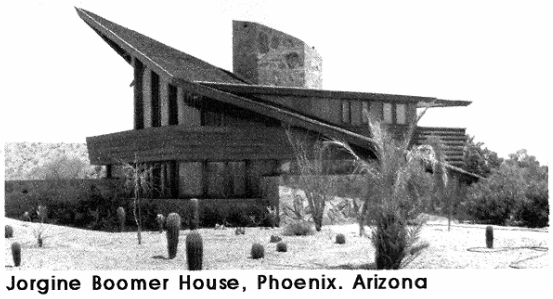

Jorgine Boomer House, Phoenix. Arizona

Danforth Chapel, Florida Southern College, (Lakeland, Florida) i
Jaguar Showroom for Max Hoffman (N.Y.)

I dalje je veliki broj stambenih realizacija, medju koje spadaju:

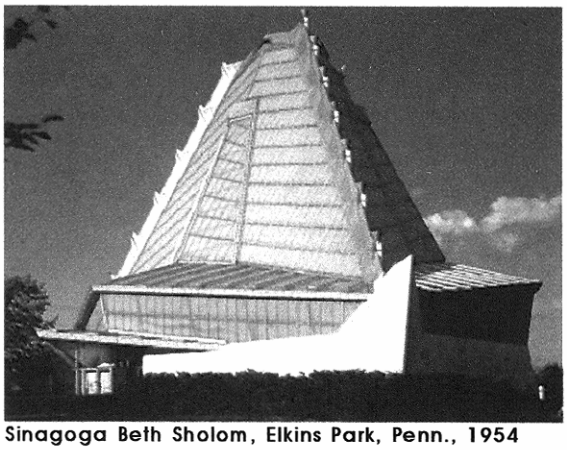

Sinagoga Beth Sholom, Elkins Park, Penn., 1954

Clarke Arnold House (Columbus, Wisc.),
Bachman & Wilson House (Millstone, New Jersey),
Cedric Boulter House (Cincinnati, Ohio),
John Christian House (West Lafayette, Ind.),
Ellis Feiman House, (Canton, Ohio),
Louis Frederick House (Barrington Hill, Ill.),
Dr. Maurice Greenberg House (Dousman, Wisc.),
Hagan House (Chalkhill, Penn.),
Willard Keland House (Racine, Wisc.),
"Grandma House" for Harold Price (Paradise Valley. Arizona),
Gerald Tonkens House (Cincinnati, Ohio),
Tracy House (Normandy Park, Wash.),
Gostinjska kuća za Davida Wrighta (Phoenix, Arizona),
Preprojektovanje Hotel Plaza Apartment za Frank Lloyd Wrighta, N.Y.

1955 godine Wright objavljuje "The Natural House", a od javnih objekata realizuje:
Kundert Medical Clinic (San Luis Obispo, Ca.),
Calita Dallas Theatre Center za Paula Bakera (Dallas, Texas),

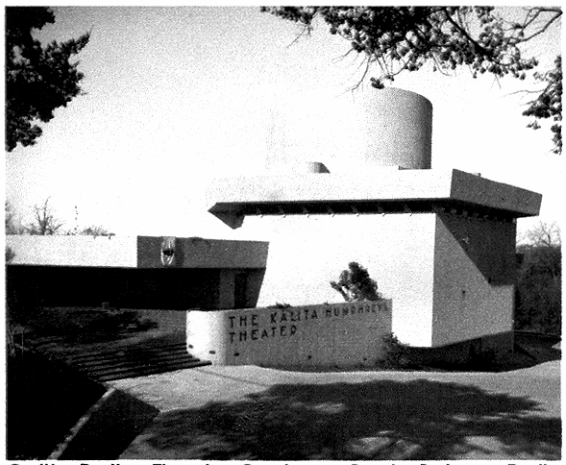

Calita Dallas Theatre Center za Paula Bakera, Dallas, Texas, 1955

Realizovani stambeni objekti su:
Randall Fawcet Houset (Los Banos, Ca.),
Max Hoffman House (Rye, N.Y.)
Dr.Toufic Kalil House (Manchester, New Hampshire),
Don Lovness House (Stillwater, Minnesota),
Pappas House (St. Louis. Missouri),
John Rayward House (New Canaan, Conn.),
Preprojektovanje Isabel Roberts House za Warrena Scotta (River Forest, Ill.),
Robert Sunday House (Marshalltown, Iowa),
Dr Dorothy Turkel House, Detroit, Mich.
Od nerealizovanih projekata treba pomenuti::
Lenkurt Electric Company Building, (Long Island, N.Y.),
Daniel Vieland Motor Hotel (Hagerstown, Maryland),
Harold Price House (Phoenix, Arizona).

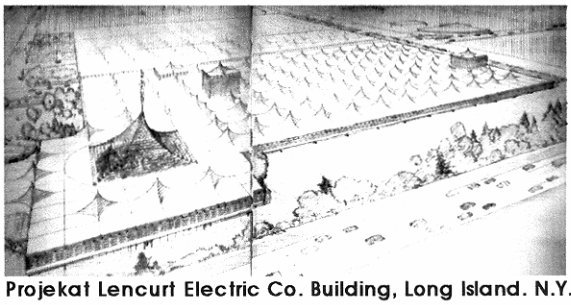

Projekat Lencurt Electric Co. Building, Long Island. N.Y., 1955

Projekat Daniel Vieland Motor Hotel, Hagestown, Maryland, 1955

1956 god. Mayor Richard Daley gradonačelnik Čikaga, proglašava 17 oktobar "Danom F.L.Wrighta", a Wright završava finalno rešenje Guggenheimovog muzeja. Od javnih objekata najznačajnija je Grčka pravoslavna crkva Blagovesti, (Wauwatosa, Wisc.) u obliku letećeg tanjira. Dugo vremena je ova crkva bila nekako u drugom planu

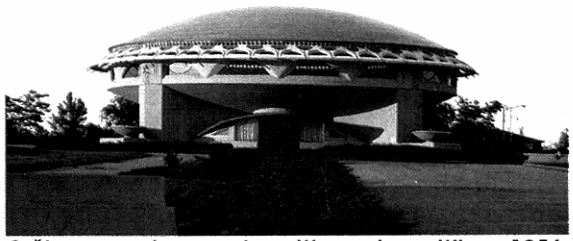

Grčka pravoslavna crkva, Wauwatosa, Wisc., 1956

(na zapadu je pravoslavlje uvek u drugom planu), iako je oblik zgrade jedna briljantna reminiscencija na vizantijske pravoslavne bogomolje i njihove kupole. Inače, kružni i polukružni detalji postaju u ovoj deceniji Wrightov omiljeni znak raspoznavanjai i primenjuju se kako ovde tako i na više drugih objekata. Za inat domaćim i stranim izdajnicima i plaćenicima, prikazujemo još jednu fotografiju ove crkve:

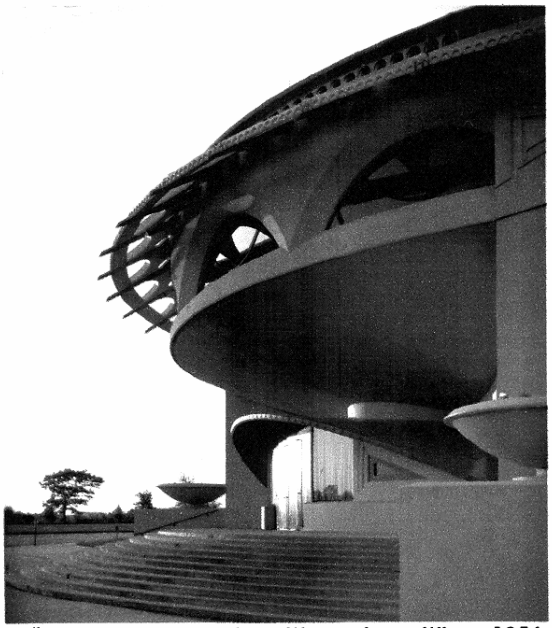

Grčka pravoslavna crkva, Wauwatosa, Wisc., 1956

Od drugih javnih objekata pominjemo
Lindholm Service Station (Cloquet, Minn.),
Clinic for Dr. Kenneth Meyers (Dayton, Ohio),
Music Pavilion, Taliesin West (Scottsdale, Arizona),
Wyoming Valley School (Wyoming Valley, kod Spring Green, Wisc.)
U ovoj godini su izvedeni i sledeći stambeni objekti:
William Boswell House (Cincinatti,Ohio),
Frank Bott House (Kansas City, Missouri),
Allen Friedman House (Bannockburn, Ill.),
Proširenje Paul & Jean Hanna House, (Stanford, Ca.),
Preprojektovanje kuće i studija F.L.Wrighta u Oak Parku za C. Nookera (Oak Park, Ill.),
Dudley Spencer House (Brandywin Head, Delaware),
Dr. Paul Trier House (Des Moines, Iowa),

Nerealizovani projekti su:
Mille-high skryscraper (Chicago, Ill.),
Skyscraper "Golden Beacon" (Chicago, Ill.)
Bramlett Motor Hotel,

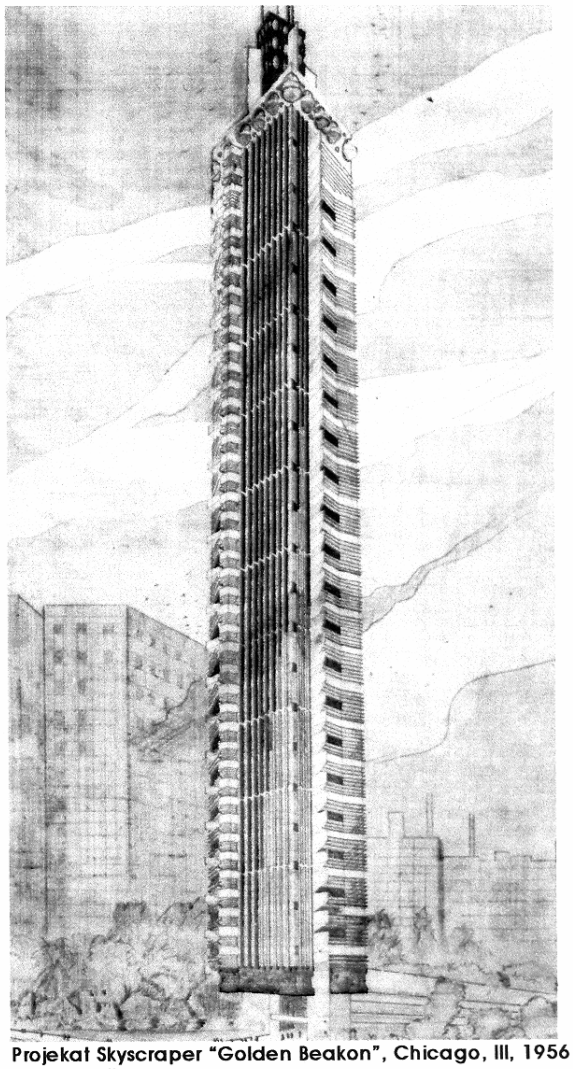

Projekat Skyscraper "Golden Beakon", Chicago, Ill, 1956 (Udvostručen Price Tower).

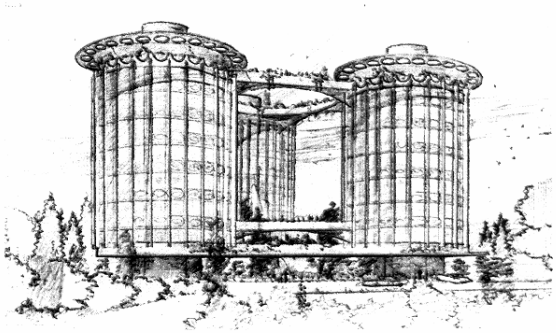

Projekat Bramlet Motor Hotel, 1956

U toku 1957 god. Wright je pozvan u Bagdad da projektuje operu, kulturni centar, muzej, univerzitet i zgradu pošte. Ovi projekti, s jedne strane u prepoznatljivom Wrightovom maniru pedesetih godina, a s druge natopljeni orijentalnom romantikom, često su kritikovani (Jencks) i pored svoje neosporne atraktivnosti i redje se prikazuju u literaturi.

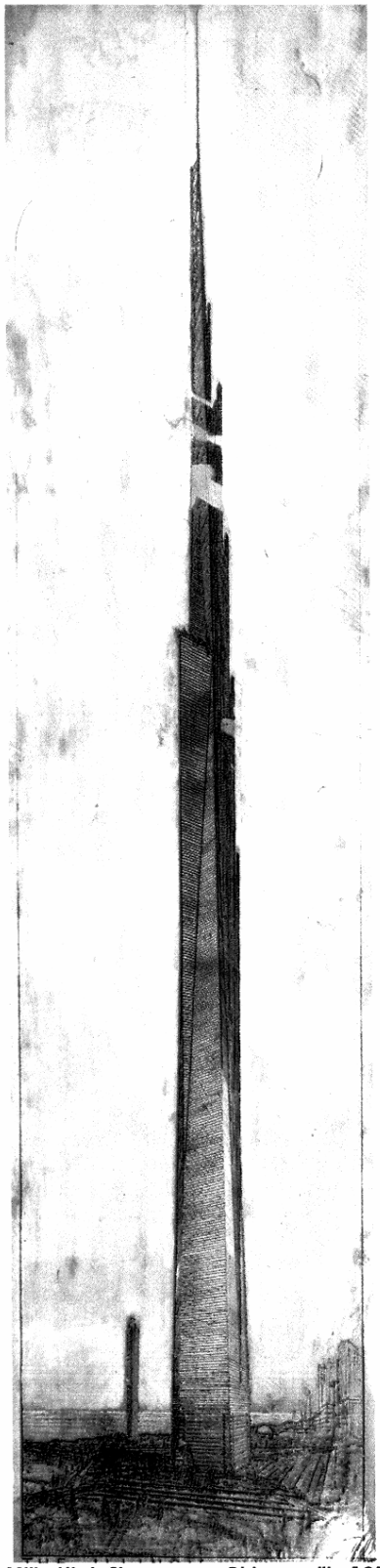

Projekat Mille High Skyscraper, Chicago Ill., 1956. Ovaj , za ono doba utopijski soliter predstavlja Wrightovu , možda ironičnu reakciju na soliteromaniju, koja u ostalom i danas traje. Projekat ovog objekta bio je praćen komentarom: "Ako želite visoku zgradu, onda projektujte ZAiSTA visoku zgradu, a JA ću vam pokazati kako se to radi!".

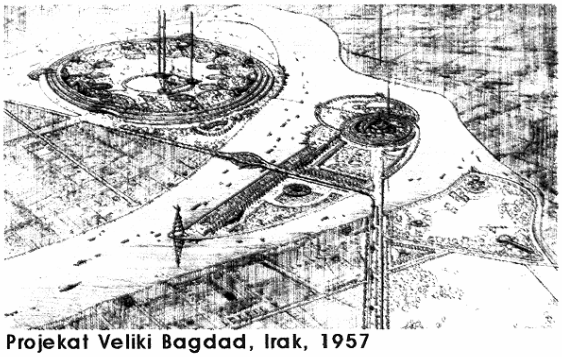

Projekat Veliki Bagdad, Irak, 1957

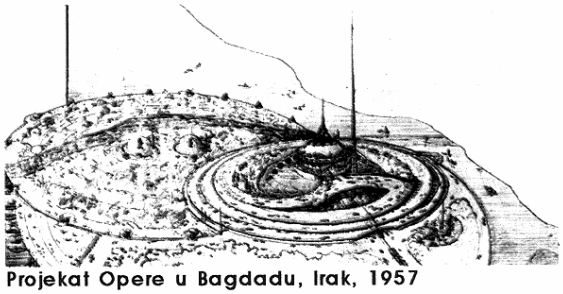

Projekat Opere u Bagdadu, Irak, 1957

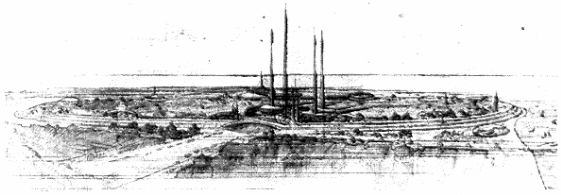

Projekat Univerziteta u Bagdadu, Irak, 1957

Wright, koji je napunio devedeset godina, objavljuje "A Testament". Najznačajniji realizovani javni objekat je Marin County Civic Center, San Rafael, Ca., (završen 1959) koji Jencks takodje dosta oštro kritikuje kao otstupanje od njegovih ranijih organskih načela, što nam se čini malo preoštrim.

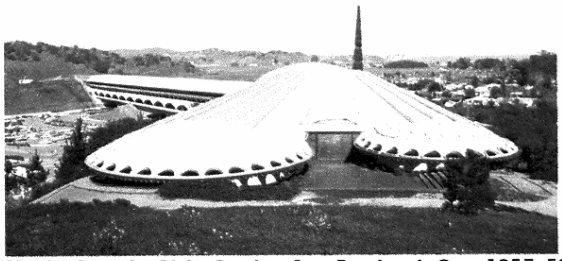

Marin County Civic Center, San Raphael, Ca., 1957–59

Od javnih objekata realizuje se Klinika za Hermana Fashendera (Hastings, Minn.), a od stambenih:
Gordon House (Aurora, Oregon),
Rayward Playhouse for Victoria & Jennifer Rayward (New Canaan, Conn.),
Sterling Kinney House (Amarillo, Texas),
Carl Schultz House (St. Joseph, Mich.),

Dr. Robert Walton House (Modesto,Ca.),
Duey Wright House (Wausau, Wisc.).
Nerealizovani ostaju:
Arizona state capital"Oasis" (Phoenix, Arizona),
Wedding Chapel, Claremont hotel (Berkeley, Ca.).

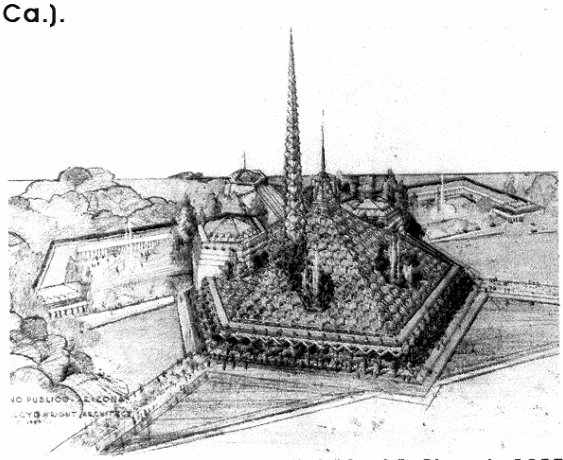

Projekat Arizona State capital "Oasis", Phoenix 1957

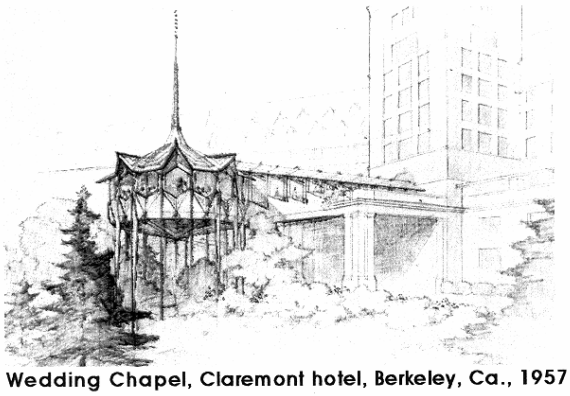

Wedding Chapel, Claremont hotel, Berkeley, Ca., 1957

1958 god. Wright objavljuje "The Living City".
Od javnih objekata realizuju se:
Juvenile Cultural Study Center, Building A (University od Wichita, Kansas),
Lockridge Medical Center, (Whitefish, Montana),
Pilgrim Congregational Churh (Redding, Ca.).

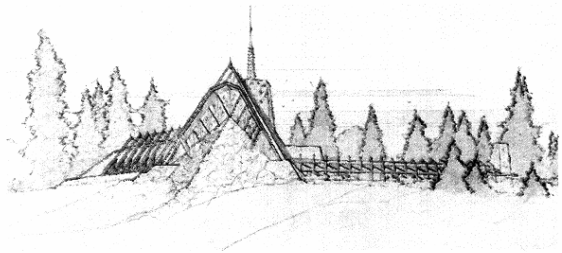

Pilgrim Congregational Church, Redding, Ca., 1958

Izvedeni su sledeći stambeni objekti:
Dr. George Ablin House (Bakersfield, Ca.),
Paul Olfelt House (St. Louis Park, Minn.),
Cottage for Seth Petersen (Lake Delton,

Cottage for Seth Petersen (Stillwater, Minn.).
Od stambenih zgrada pominjemo:
Proširenje John Rayward House (New Canaan, Conn.),
Don Stromquist House (Bountiful, Utah),.
Nerealizovani projekti:
Trinity Chapel (Norman, Oklahoma).

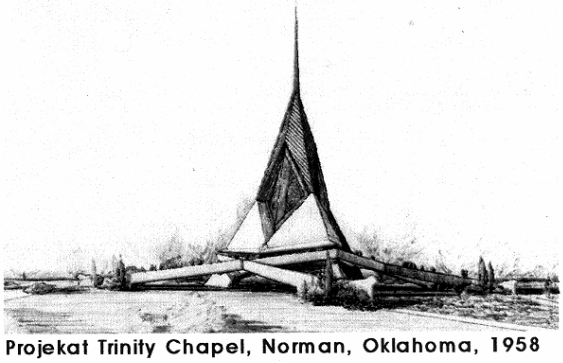

Projekat Trinity Chapel, Norman, Oklahoma, 1958

Rad na projektu "Broadacre City", konačno se završava ove godine i mi ovde prikazujemo četiri ambijentalna crteža ovog fascinantnog utopijskog projekta, skrećući vam pažnju na smešne automobile.

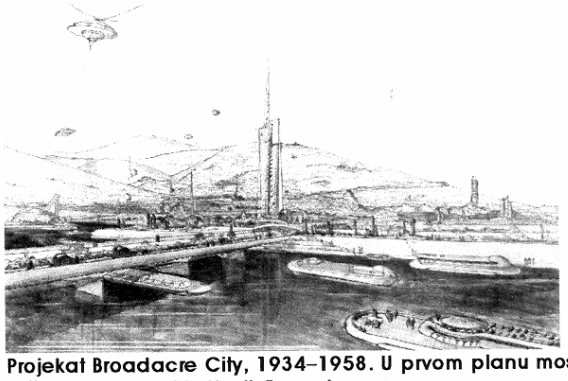

Projekat Broadacre City, 1934–1958. U prvom planu mos sličan projektu "Butterfly" mosta.

Projekat Broadacre City, 1934–58. U pozadini kula slična Price Tower, a u prvom planu vizija helikoptera parkiranog na vrhu slične kule. Wright je verovao da će helikopteri postati masovna prevozna sredstva.

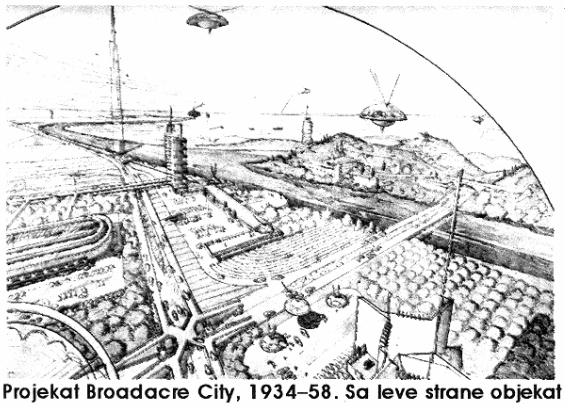

Projekat Broadacre City, 1934–58. Sa leve strane objekat koji je tipa Adelman laundry, a u pozadini kopija Price tower i umanjena verzija Mille–High Skyscraper.

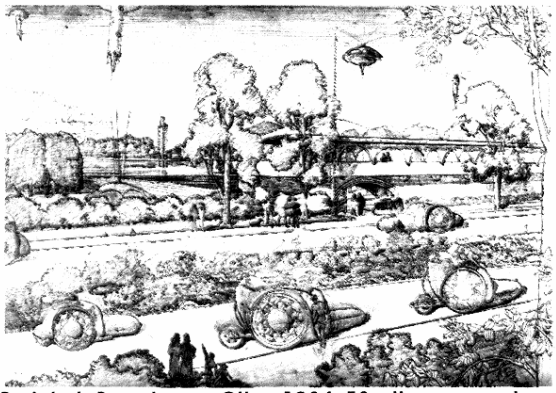

Projekat Broadacre City, 1934–58. U prvom planu saobraćajnica sa dva tipa dosta smešnih automobila.

Konačno, posle dugog i neverovatno plodnog radnog veka, Wright umire 9 aprila. 1959. Ove godine realizuje se njegov atrak–tivni projekat Gammage Memorial Auditorium, Arizona State University (Tempe, Arizona), kritikovan zbog automobilskog, a ne zelenog okruženja. Wrightova zaokupljenost automobi–lima, ovde je maksimalno došla do izražaja.

Gammage Memorial Auditorium, Tempe, Arizona, 1959

Poslednja Wrightova izvedena stambena zgrada je Norman Lykes House (Phoenix, Arizona). šarmantna zgrada zakrivljene osno–ve, na vrhu jednog pustinjskog brda, sa div–nim pogledom na Phoenix.

Norman Lykes House, Phoenix, Arizona, 1959

Kao što se moglo i očekivati, iza Wrighta je ostalo i više nerealizovanih projekata, od kojih pominjemo:
Manhattan sports pavilion (New York)
Skice za "Key Point", Apartment and Hotel towers and gardens (Ellis Island, N.Y., 1959–61)

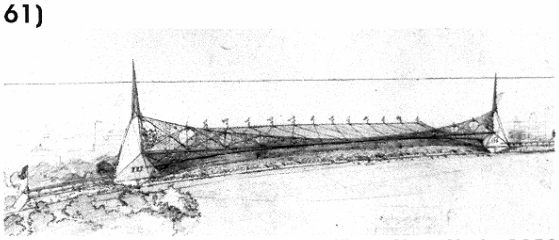

Projekat Manhattan sports pavilion, New York, 1959

7 – I posle Wrighta Wright

Nakon Wrightove smrti, Taliesin Felowship i Wrightova fondacija (formirana 1940 god.), se ne raspadaju već intenzivno i dalje nastavljaju rad u više raznih pravaca do dana današnjeg i to:

Razrada i realizacija Wrightovih započetih, ali nedovršenih projekata,

Naknadni plasman ranijih nerealizovanih projekata na istim (Monona Center, Madison, Wisc., 1992) ili drugim lokacijama.

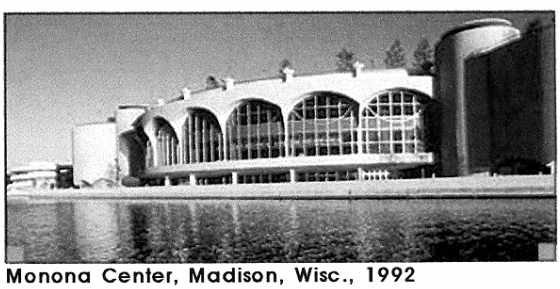

Monona Center, Madison, Wisc., 1992

Izrada novih projekata na osnovu ranijih Wrightovih ideja i skica ("Key Project", Ellis island, NY.1959–61),

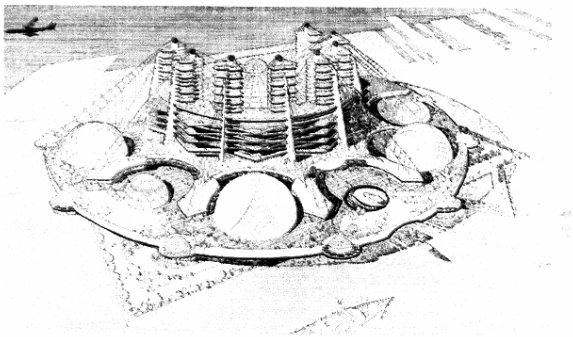

Projekat "Key Point", Apartments and Hotels towers and gardens, Ellis Island, N.Y., 1959–61. Projekat oformljen na osnovu Wrightovih prethodnih skica

Izrada novih projekata drugih autora, na osnovu osnovnih Wrightovih principa i pristupa (W.Wesley: Hotel na Havajima, 1959, "Court of the seven seas", Santa Cruz, Ca. 1962, individualna stambena zgrada na Havajima, 1996, itd.).

W.Wesley: Projekat hotela na Havajima, 1959

W.Wesley: "Court of the seven seas", Santa Cruz, Ca., 1962

Individualna stambena zgrada na Havajima po uzoru na "Solar Hemicycle", 1996

Obimna publicistička delatnost koja se odnosi na život, delo i ideje F.L. Wrighta,

Nastava na Taliesin Westu u Arizoni, u skladu sa Wrightovim programima edukacije.

S pravom se može reći da doba Wrightovog bukvalnog preslikavanja pripada prošlosti (iako nije i još dugo neće potpuno nestati), ali da se mnoge od njegovih ideja, a posebno one o organskoj arhitekturi tek danas valorizuju u punom smislu i dalje nadgradjuju. Imponuje, takodje i njegova naklonjenost novim i avangardnim tehnikama i materijalima, koje je ponekad primenjivao i bez neophodne solidne prethodne provere, a za šta je plaćao raznovrsnim fizičkim defektima kao što su prokišnjavanje, produvavanje, slaba termička i akustička izolacija, fisure na konstrukciji, itd..

Ne manje imponuje njegova svežina i kreativna snaga do poslednjeg daha. Činjenica da je niz značajnih projekata ostvario posle svoje osamdesete, pa i posle DEVEDESETE godine, snažan je šamar svim onim prdonjama, koji sa napunjenih 65 godina odlaze u zasluženu penziju i zaboravljaju da su se ikad bavili arhitekturom. Nedostatak konkretnih porudžbina nije prepreka da se ti ljudi bave makar "papirnatom" arhitekturom i drugim profesionalnim igrama, umesto da bulje u televizor i igraju šah u parku. Pišući ovaj krajnje površni esej za moje djake (trenutno mi je 68 godina), i ja sam osetio zaraženost virusom lenjosti i indolencije ("Dolce far niente", odnosno "Slatko je lenčariti"). Medjutim, iz ove potencijalne letargije i duhovnog odumiranja su me otrgnuli prvo moj poštovani prijatelj Ilija Gligorijević "Ika Florida", koji je nekoliko godina stariji od mene ali radi mnogo i kvalitetno kao da mu je trideset godina, a sada i neumorni Čiča Wright. Nema nam spasa, arhitekta treba da ostane aktivan do smrti, a njima dvojici (Iki i Wrightu) hvala dje čuli i dje ne čuli...

Čak i velikan kao što je Wright, prihvatao se i mnogih nesigurnih porudžbina. Od oko 2000 projekata koje je uradio, realizovao je oko 700, od čega je sačuvano samo negde izmedju 400 i 500. Svakako, koliko god se trudio da mu svaki projekat bude unikatan i neponovljiv, namenjen samo jednoj odredjenoj lokaciji, i on je, kao svaki mudar čovek, tokom vremena bio primoran da prihvata odredjene kompromise i elemente

jedne zgrade preslikava na druge, ili da jedan nerealizovani projekat kasnije nudi drugom investitoru. Prividna kontraveznost njegove ličnosti (deklarativna demokratičnost i istovremeno skoro feudalni odnos prema saradnicima, slavljenje porodičnog života uz dosta živahno lično ponašanje, fanatično insistiranje na kvalitetu i neodgovorno ponašanje u sferi finansija, itd.), odraz je izuzetne kompleksnosti jedne nesumnjivo genijalne ličnosti, koja ne uspeva da sve zamršene konce svog života u svemu drži pod kontrolom (a možda to i ne želi), pa se prilagodjava konkretnim situacijama, dozvoljavajući sebi povremena otstupanja od sopstvenih pravila. Možda je najzanimljivija činjenica da je Wright u dubokoj starosti, pod opterećenjem sopstvene slave, a možda i uz izvestan pad sposobnosti samokontrole, dozvolio po malo neukusnu diviniziaciju svoje ličnosti od strane porodice, saradnika i svakojakih "uvlačitelja", ali u tim godinama ni to se ne sme smatrati nenormalnim, niti to može da zaseni njegove grandiozne rezultate.

Wright je još uvek živ i medju nama. Nema iole civilizovanog čoveka na bilo kom meridijanu da nije čuo za njega, kuću na vodopadu i Guggenheimov muzej. On je i dalje živo vrelo inspiracije, na kome svako može da se napoji, ma gde dalje da se zaputi. Njegove kuće se prodaju i kupuju po stravično visokim cenama, njegova fondacija je aktivnija nego ikad, a njegov uticaj prevazilazi razmedju vekova i duboko zadire u budućnost. Život svih nas običnih smrtnika pun je praznih hodova, zbog kojih se kasnije u starosti ljuto kajemo, dok je Wrightov život bio ispunjen do poslednjeg momenta. Od njega tek sada u starosti , kada je kasno (a možda i nije), učim kako je trebalo da organizujem svoj profesionalni život, a vas molim da te pouke primite u mladim danima.

Wright, kome je preko 90 godina, obilazi gradilište Guggenheimovog muzeja u New Yorku, a radnici ga pažljivo slušaju i vesele se njegovoj poseti.

Ne tražim od vas da postanete veliki arhitekti, ali molim da od sebe date najviše što možete, a tada ćete u najboljem smislu biti i sledbenici Frank Lloyd Wrighta.

Izbor literature o F.L.Wrightu:

(1) Brooks, H.A.:
Frank Lloyd Wright and destruction of the Box
Journal of the Cociety of Architectural Histo–rians, XXXVIII, 1, (March 1979), str. 113–129

(2) Brooks, H.A.:
Frank Lloyd Wright and the Praire Chool
Ed.: G.Braziller Inc./Cooper–Hewitt Museum: The Smithsonian Institution's National Museum of Design, N.Y.,1984

(3) Constantino, M.:
Frank Lloyd Wright
Ed.: Grange Book Ltd. The Grange, Hoo, Rochester, 1999

(4) Cronon, W.:
Frank Lloyd Wright Architect
T.Riley/P.Reed Ed., N.Y., The Museum Modern Art, 1994

(5) Curtis, W.:
Modern Architecture
Ed.: Phaidon Press Ltd, London, 1996

(6) Drexler, A.:
The Drawings of Frank Lloyd Wright
Ed.: Museum of modern art, New York, 1962

(7) Eaton, L.K.:
Two Chicago Architects and Their Clients (F.L.Wright and H.Van Doren Shaw),
Ed.: The MIT Press, Cambridge, Mass., 1969

(8) Johnson,D.L.:
Frank Lloyd Wright versus Amerika: The 1930s
Ed.: The MIT Press, Cambridge, Mass.,1990

(9) Levine, N.:
The Architecture od Frank Lloyd Wright
Ed.: Princeton University Press, 1996

(9) Perović, M.:
Istorija moderne arhitekture,
Antologija tekstova, Kristalizacija modernizma
Knjiga 2/A, Str. 23–256, Arhitektonski fakultet, Beograd, 1999

(10) Pfeiffer, B. B.:
Frank Lloyd Wright
Ed.: Benedikt Taschen, Verlag GmbH, Koeln, 1994

(11) Scully, W. Jr.:
Frank Lloyd Wright
Ed.: George Braziller, New York, 1960

Važna napomena: Najvažnija poglavlja iz izvora: 1,2,4, 7,8,9 i 11 prevedena su i prikazana u knjizi M.Perovića (Izvor 9), koju MORATE što pre da kupite ili ukradete!

ARHITEKTA PAVEL GOESTL DEVEDESETOGODIŠNJAK

Tekst: Marko–Mitja Feguš, Ljubljana
"Delo", Sreda, 19 juli 2000

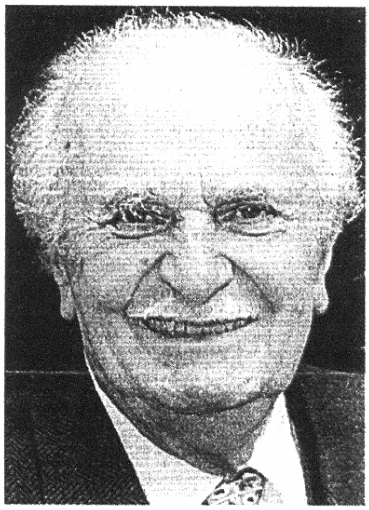

Punih 20 godina uspešno sam saradjivao sa Gradbenim centrom Slovenije iz Ljubljane, u kome su najznačajnije osobe bili direktor Franc Rupret ekonomista i Pavel Goestl, arhitekta. Pomoć koju su mi pružili na polju vrednovanja stanova i stambenih zgrada bila je nesebična i dragocena. Bili su mi ne samo kolege već i veoma dragi prijatelji a naročito Arh. Pavle Goestl, divan čovek i veliki stručnjak koga smo iz milošte zvali "Čika Paja", a što je on dobroćudno prihvatao. Odličan projektant i istraživač svetskog nivoa, on je i danas nakon napunjenih 90 godina, još uvek aktivan i komunikativan.

Arhitekta Pavel Goestl je rodjen na Vidov dan 1910 god. u Ljubljani. Nakon diplomiranja na ljubljanskoj tehnici, na Odseku sa arhitekturu, radio je u privatnim biroima, gradjevinskoj upravi ljubljanske opštine, Zavodu za urbanizam u Beogradu, Uredu za regulaciju Ljubljane, Opštem projektantskom birou, Ljubljanskom investicionom zavodu i Gradbenom centru Slovenije. Rano se pridružio relativno malobrojnom predratnom društvu arhitekata, gde je i danas aktivan. Njegovo istančano poznavanje pionirskog perioda slovenačke arhitekture i gradjevinarstva bilo je nepogrešivo prilikom postavljanja Vurnikove izložbe I objavljivanja monografije o delu svoga profesora.
Pre tri godine je u izdanju "Didakte" u Radovljici izašlo njegovo memoarsko delo, gde je na neobično zanimljiv način napisao priču o gradjevinarstvu i njegovim akterima, gde ne ubraja samo arhitekte, već i mnoge zanimljive ličnosti i zanimanja. Pavel Goestl je na najlepši način, tj. preko knjige ispripovedao svoje životno i radno iskustvo, povezavši ga sa životnim opisom sudbinskih momenata predratne ekonomske krize, iskustava iz logora tokom rata, periodom "rasporedjivanja kadrova" nakon rata u Beogradu, da bi se u periodu obnove i planiranja stanovanja legitimisao kao izvanredan stručnjak. Sa knjigom "Susreti sa gradjevinarima" on je sa preciznim ličnim vrednovanjem i kontrolisanim prikazom socijalnog i kulturnog okružja i lucidnim opisima situacije autentičnog gradskog i urbanog života prekoračio duhovnu uskost uobičajenog pisanja o tim temama i pridružio se savremenim urbanoistoričarskim tendencijama u svetu.

Svojim životom, Pavel Goestl je takodje zacrtao prepoznatljiv i plemeniti put, koji izvire iz intelektualne okoline prosvećenog gradjanstva i koji je, uprkos tirolskim korenima i nekadašnje prisege slovenstvu kao kulturnoj tradiciji, povezan sa tolerancijom, napredan i inovativan, apolitičan i socijalan. On ostaje sasvim "skandinavski" skroman, ne podvlači svoje zasluge vezane za činjenicu da slovenačko gradjevinarstvo nije "zajedrilo" u prosovjetske uzore. Značajna je njegova uloga u IVWSR (Medjunarodno udruženje za stambena pitanja, urbanizam i uredjenje prostora), Ostaje obazriv pri korišćenju pojma arhitektura, a radije govori o projektima i izvedenim realizacijama. A njih je mnogo: Zgrada fabrike Stora u Ljubljani, Tekstilna fabrika u Krapini, Stolarski pogoni Jelovice na Trati u škofji Loki, Urbanizam Novog Beograda (sa arhitektima Vrbanićem i Staparjem, 1950), Stambeno naselje za JNA u Šentvidu, stambena zgrada u Kamenskega ul., stambeni blok u ul. Dunajska–Einspelerjeva i Vošnjakova, stambene kule u Jami i Moste, kuća sa zadružnim stanovima Vrtača, domovi za penzionere u Litiji i Sevnici, zadružni blokovi na Bičevju u Ljubljani, župni dvor u Dravljah i više realizovanih porodičnih kuća, kao i zanimljiva lična vikendica pod Karavankama na Vetrnem.
Mada u okviru slovenačke istorije arhitekture delo Pavela Goestla još čeka na pravo vrednovanje, njega, zajedno sa arhitektima D. Fürstom i Navinšekom treba svrstati medju slovenačke arhitekte koji su sa naglašenim socijalnim i inžinjersko–istraživačkim razmišljanjem obogatili arhitektonski modernizam.
Uprkos ulasku u desetu deceniju života, Arh. Goestl je redovni saradnik Revije SRP i Arhitektonskog biltena i uvek spreman za "rasterivanje magle" prilikom rasprava o usmeravanju životnih i stručnih problema.
Zelimo mu da u tome još dugo istraje!

In memoriam

VJEKOSLAV BRGULJAN
STEVAN CVETKOVIĆ

Arhitekti

U jesen 1957 god., kada sam se prvi put zaposlio u Odeljenju za arhitektonsko projektovanje i istraživanje Instituta za ispitivanje materijala Srbije, skoro istog dana došlo je još nekoliko kolega i koleginica, medju kojima i arhitekti Vjekoslav Brguljan i Stevan Cvetković. Sticali smo zajedno prva projektantska iskustva i lagano se probijali u struci, ka svojim prvim samostalnim realizacijama. Odeljenje je u stvari bilo jedan skoro sasvim zaokrugljeni projektni biro, sa veoma velikim brojem arhitekata i mnogo manje tehničara, koji su već tada počeli da se proredjuju. Iako smo bili izloženi svakojakim ograničenjima i dosta bedno plaćeni, odnosi su u birou bili veoma prijateljski i korektni. Vjeka je uvek bio dostojanstven i staložen, kao što je priličilo njegovom starom bokeljskom plemstvu. Bio je komunista, ali ne i "komunjara". Nikada nije "tasterisao", pa smo pred njim svašta lajali kao da ga i nema, a on nas nikada nije provaljivao. Godinama je bio šef Arhitektonskog otseka, a kasnije šef Službe za informatiku Instituta. Od njegovih projekata ovde pominjemo samo poznatu stambenu "testeru" na Konjarniku u Beogradu. Bio je drag i diskretan gospodin.

Stevan Cvetković, zvani "Steva Kauboj" je bio sazdan od sasvim drugog materijala. Veseljak i bučan, umeo je da radi iz sve snage i to dobro, ali i da se zeza kao retko ko, a da pri tome nikoga ne povredi. Omiljen od svih, on je u Institutu proveo nekoliko godina, a onda prešao na drugo mesto gde su njegove sposobnosti mogle u većoj meri da dodju do izražaja. Kasnije smo se i okumili ali preko naše dece, i to tako što se njegov sin Ljupče (arhitekta) oženio mojom učenicom iz generacije 83/84 Sandrom (arhitektom iz stare arhitektonske porodice), a kum im je bio moj sin Miša (arhitekta takodje).

Sada više nema ni Vjeke ni Steve. Otišli su početkom ove godine, prvo Vjeka, a nakon mesec dana i Steva. Njihovim odlaskom još se više proredjuje ona, nekad veoma konzistentna institutska arhitektonska generacija, koja je obeležila tzv. jugoslovensku Industrijsku modernu 60-tih godina, kasnije besomučno napadanu, ali neophodnu u vremenu intenzivne stambene krize i isto tako intenzivne izgradnje. Obojica su pripadala generaciji koja je sprečila proklizavanje naše stambene arhitekture u pauperizam sovjetske industrijalizovane gradnje kojoj su stambene izgradnje svih istočnoevropskih zemalja platile surovi danak. Bez obzira na to šta ko mislio, veliki i dobar posao je u to doba obavljen a Vjeka i Steva su tome dali svoje časne doprinose.

Sećaćemo ih se sa ljubavlju i poštovanjem, a njihovim porodicama izražavamo naše iskreno i duboko saučešće.

G-ĐA LIDIJA MACURA IZLAŽE U VALJEVU

Naša poštovana koleginica, ugledni slikar i pedagog Gospodja Lidija Macura otvorila je 12. maja 2001, svoju novu samostalnu izložbu u Valjevu. Srdačno joj čestitamo i želimo mnogo uspeha u profesionalnom radu i u životu.

SADRŽAJ OVOG BROJA:

- "Mrak" Izložba crteža Đordja Alfirevića, Marije Ćurčić i Dragane Antić u galeriji NU "Braća Stamenković", Beograd, mart 2001 (Str. 1–5)
- EXPO 2000, Post view (Dejan Mrdja, Str. 6–9)
- Kuća G. Miće poštara u Kaludjerici, Beograd (Dr. Mihailo Čanak, Str. 10–11)
- Na žalost, ove godine nema crtanja u auli! (Dr. Mihailo Čanak, Str. 12–13)
- Projekat Kafe-knjižare (Vladimir Cvejić, str. 14–16)
- Pismo našeg bivšeg učenika Ognjena Balića iz Graz-a (Str.17–18)
- Vrednovanje kvaliteta u stambenoj izgradnji i stanovanju, II deo, Metodologija vrednovanja (Dr. Mihailo Čanak, Str. 19–30)
- Frank Lloyd Wright (3). (Str. 31–46)
- Arhitekta Pavel Goestl, devedesetogodišnjak (Marko-Mitja Feguš, Str. 47)
- In memoriam: Vjekoslav Brguljan i Stevan Cvetković, arhitekti (Str. 48)

Izdavač: Biro za arhitektonsko projektovanje, istraživanje i edukaciju "ARD", Beograd.
Zmaj Ognjenog Vuka 4, Tel.(011) 36.91.787
Email: smika@Eunet.yu
Urednik: Dr. Mihailo Čanak, dipl.ing.arh.
Ovaj broj je umnožen u 150 primeraka i distribuira se besplatno svim polaznicima našeg Pripremnog tečaja za studije arhitekture, kao i poslovnim prijateljima biroa "ARD".
Maj 2001